

Λουκάς Γ. Ζώνας

ΒΥΡΩΝΑΣ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΠΡΟΑΣΤΙΟΥ

ΕΠΕΤΕΙΑΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

100 ΧΡΟΝΙΑ

ΔΗΜΟΣ ΒΥΡΩΝΑ

www.dimosbyrona.gr

Βύρωνας · 2024

Λουκάς Γ. Ζώνας

Βύρωνα,

Η ιστορία ενός αθηναϊκού προαστίου

ISBN: 978-618-86802-2-7

© Λουκάς Γ. Ζώνας, 2024

Α' έκδοση, Αθήνα, 2023

Επετειακή έκδοση - 100 Χρόνια, Δήμος Βύρωνα 2024

Καλλιτεχνική επιμέλεια έκδοσης: Κλειώ Σαλακίδου

Φωτογραφία εξωφύλλου: προσωπικό αρχείο Μιχάλη Τοπούζη

(παιδιά που παίζουν με το τσέρι στην οδό Παναγή Τσαλδάρη, 1946)

Εκτύπωση: dtp

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, μερική, ολική ή περιληπτική, ή η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του βιβλίου με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του συγγραφέα.

Στα εκατό χρόνια ζωής του Βύρωνα.

Χαιρετισμός του Δημάρχου Βύρωνα

Αλέξη Σωτηρόπουλου

Αγαπητές μαθήτρες και αγαπητοί μαθητές,

Το 2024 συμπληρώθηκαν 100 χρόνια Βύρωνα!

100 χρόνια από τότε που η πόλη αυτή, η οποία γεννήθηκε το 1922 στους πρόποδες του Υμηττού μέσα από τις στάχτες μίας εθνικής καταστροφής για να στεγάσει τις ελπίδες των ξεριζωμένων και κατατρεγμένων προσφύγων από την Μικρά Ασία φέρει το βαρύ όνομα ενός μεγάλου ποιητή και επαναστάτη. Ενός ποιητή και επαναστάτη που πριν 200 χρόνια έδωσε την ζωή του για την ελευθερία των Ελλήνων και στην εκατονταετηρίδα από τον θάνατό του – με απόφαση της Ελληνικής Πολιτείας – χάρισε το όνομά του σ' αυτή την γωνιά της αττικής γης, που μέχρι τότε αποτελούσε τον προσφυγικό συνοικισμό Παγκρατίου.

Σ' αυτά τα 100 χρόνια ο προσφυγικός συνοικισμός Βύρωνα - που δέκα χρόνια μετά θα αποτελέσει τον Δήμο Βύρωνα - γέννησε, ανέθρεψε και φιλοξένησε εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους του μόχθου, της εργασίας και της δημιουργίας, μεταξύ των οποίων και μεγάλες προσωπικότητες στον χώρο των γραμμάτων, των επιστημών, του πολιτισμού, του αθλητισμού και της πολιτικής και, ιδίως, πρωτοστάτησε σ' όλους τους εθνικούς και κοινωνικούς αγώνες με τεράστια συνεισφορά ειδικά στην εθνική αντίσταση στην κατοχή 1941-1944, κατά την οποία στην πόλη μας αναπτύχθηκε ένα από τα μαζικότερα και πιο δραστήρια αντιστασιακά κινήματα.

Σ' αυτή την πόλη σύμβολο της αντοχής, της δύναμης, της αταλάντευτης προσήλωσης στις αρχές της ελευθερίας και της δημοκρατίας και της δημιουργικότητας καλείστε να γίνετε οι συνεχιστές των παρακαταθηκών και της ιστορίας της. Τη διαχρονική ιστορία αυτού του τόπου εν συντομία αφηγείται το βιβλίο αυτό του ιστορικού Λουκά Ζώνα που πιστεύουμε ότι μπορεί να αποτελέσει έναυσμα για περαιτέρω μελέτη της. Το βιβλίο αυτό αποφασίσαμε ως Δήμος Βύρωνα να εκδώσουμε για τη μαθητική κοινότητα της πόλης μας έχοντας υπόψη ότι «αν δεν ξέρεις την ιστορία σου, δεν ξέρεις τίποτα. Είσαι σαν ένα φύλλο που δεν ξέρει ότι είναι μέρος ενός δέντρου» (Michael Crichton, 1942-2008, Αμερικανός συγγραφέας).

Είμαι πεπεισμένος ότι μέσα από τη γνώση της ιστορίας της πόλης μας μπορείτε να κατανοήσετε το παρελθόν και να συμβάλετε αφενός στη διατήρηση άσβεστης της μνήμης της και στην προώθηση των αξιών που χαρακτηρίζουν τον Βύρωνα και αφετέρου σ' ένα καλύτερο αύριο γι' αυτήν. Εσείς είστε το μέλλον αυτής της πόλης και σ' εσάς ανήκει το προνόμιο και το καθήκον να φανείτε αντάξιοι των παραδόσεων της και να αποδειχθείτε ακόμη καλύτεροι από τους προκατόχους σας.

Με εκτίμηση,

Ο Δήμαρχος Βύρωνα

Αλέξης Κ. Σωτηρόπουλος

Μήνυμα από την

Ελένη Γλύκατζη Αρβελέρ

τη Βυρωνιώτισσα του αιώνα

Αγαπώ τον Βύρωνα, όπου γεννήθηκα και μεγάλωσα. Ήταν ένας προσφυγικός συνοικισμός που γεννήθηκε μέσα από τη Μικρασιατική καταστροφή και οι αναμνήσεις είναι πολλές. Θυμάμαι ότι την εποχή εκείνη, δεν υπήρχε σπίτι που να μην έχει αυλή με κήπο. Η μυρωδιά των λουλουδιών είναι ακόμη ζωντανή στη μνήμη μου. Παίζαμε ανέμελα στους δρόμους, κουτσό, ξυλίκι, βόλους, κρυφτό και δεν φοβόμασταν μήπως περάσει κάποιο αυτοκίνητο και μας χτυπήσει. Πήγαινα στο 4^ο δημοτικό σχολείο και στην τάξη ήμασταν πάρα πολλά παιδιά. Πηγαίναμε ειδορομές στη Ζωοδόχο Πηγή, στον Καρέα και αλλού. Ωραία χρόνια. Θυμάμαι την σκεπαστή αγορά και το Δημαρχείο που ήταν στην κάτω πλευρά του Βύρωνα και όχι εκεί που είναι σήμερα, όπως και την πρώτη βιοτεχνία με τάπητες που έγινε από πρόσφυγες. Μικρασιατικός δηλαδή ήταν ο καθημερινός πολιτισμός.

Τώρα όλα έχουν αλλάξει. Βέβαια, οι αλλαγές από τότε μέχρι σήμερα είναι σημαντικές σε όλα τα επίπεδα και μετέτρεψαν την συνοικία του Βύρωνα σε ένα αξιόλογο Δήμο. Στη μνήμη μου, όμως, υπάρχει πάντα εκείνη η εποχή που οι άνθρωποι ήταν δεμένοι μεταξύ τους, στήριζαν ο ένας τον άλλον, υπήρχαν αξίες και αρετές. Και όλα αυτά οφείλονταν στις οικογένειες των προσφύγων Μικρασιατών.

Νοσταλγώ το τότε, αλλά περισσότερο νοσταλγώ τους ανθρώπους. Ο Βύρωνας θα μείνει πάντα χαραγμένος στην καρδιά μου και εύχομαι οι νεότεροι να κρατήσουν ζωντανές τις μνήμες, ως μια τεράστια παρακαταθήκη.

Η πάντα περήφανη δημότισσα του Βύωνα,

Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ

Βυζαντινολόγος Ιστορικός

Πρόλογος

Στο μικρό αυτό βιβλίο περιέχεται η ιστορία ενός αθηναϊκού προαστίου εν συντομία· όχι η *σύντομη ιστορία*, αλλά η *ιστορία εν συντομία*, γιατί η ιστορία του Βύρωνα δεν είναι σύντομη, ας έχει, ως πόλη, διάρκεια ζωής μόλις 100 χρόνων. Το παρελθόν της περιοχής και των κατοίκων πάει πίσω και μακριά, στη Μικρά Ασία και στην προσφυγιά, στη μεσαιωνική Αθήνα με τα μοναστήρια της, στους αρχαίους αττικούς δήμους, στα προϊστορικά λατομεία. Έχει και μέλλον, γιατί η ιστορία καθορίζει το μέλλον.

Μετά την ολοκλήρωση του πολυσέλιδου βιβλίου *Τα προσφυγικά οδονυμικά του Βύρωνα*, Συμβολή στην προσφυγική ιστορία της πόλης, του οποίου την έκδοση ανέλαβε ο Δήμος Βύρωνα στο πλαίσιο των δράσεών του για τα εκατόχρονα της Μικρασιατικής Καταστροφής, το παρόν έργο θα συμπληρώσει τη βιβλιογραφία για την πόλη και ελπίζω να ικανοποιήσει το ενδιαφέρον των κατοίκων για την ιστορία της.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Νίκο Παυλίδη, ο οποίος υπήρξε η αφορμή, κατά κάποιον τρόπο, για το βιβλίο αυτό. Το βασικό κείμενο του παρόντος βιβλίου αποτέλεσε δείγμα της γραφής μου, μαζί με κείμενα για δυο τρεις ακόμα «παρυμήττιες» περιοχές, όταν μου ζητήθηκε από την ομάδα εργασίας του υπό ίδρυση Μουσείου Υμηττού «Σπ. Λέκκας» ένα κείμενο για τον Βύρωνα. Τα θετικά σχόλια που έλαβα από τον κ. Παυλίδη με έκαναν να σκεφτώ τη δημιουργία μίας μικρής, αυτοτελούς έκδοσης για την ιστορία της πόλης· μίας έκδοσης που να καταγράφει την ιστορία διαχρονικά, από τα προϊστορικά χρόνια έως σήμερα. Ευχαριστίες, για τις πληροφορίες που μου

έδωσαν, οφείλω επίσης στον Νίκο Βικέτο και στη Μαριάννα Μαστροσταμάτη, που αμφότεροι αγαπούν τον Βύρωνα και γνωρίζουν τόσα πολλά για την ιστορία της πόλης τους.

Λουκάς Ζώνας

ιστορικός - αρχαιολόγος
MSc Προστασία Μνημείων Ε.Μ.Π.
εκπαιδευτικός
zonaslouk@gmail.com

Ιανουάριος 2023

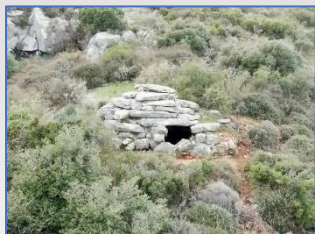
Βύρωνας - η ιστορία ενός αθηναϊκού προαστίου

Ο **Βύρωνας** είναι ένα από τα κεντρικά και πολυπληθή προάστια της Αθήνας, μία ιστορική αθηναϊκή γειτονιά χτισμένη στους χαμηλούς, δυτικούς πρόποδες του Υμηττού, ένας αυτόνομος δήμος δίπλα στο κέντρο της Αθήνας αλλά ταυτόχρονα και μέσα στο βουνό. Με συνολική έκταση 9.204 τετ. χλμ., περιλαμβάνει στα όριά του την κυρίως πόλη του Βύρωνα με τις επιμέρους γειτονίες της, την περιοχή του Καρέα, ένα αδόμητο, δασωμένο τμήμα του βουνού καθώς και στρατιωτικές και βιομηχανικές εγκαταστάσεις που βρίσκονται πάνω στον Υμηττό, στη θέση Κουταλάς. Σύμφωνα με την πιο πρόσφατη απογραφή του 2021, ο Δήμος Βύρωνα έχει πληθυσμό 59.134 κατοίκους.

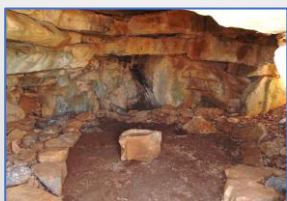
Η περιοχή όπου εκτείνεται σήμερα η πόλη ήταν αδόμητη στο μεγαλύτερο τμήμα της κατά την αρχαιότητα, ενώ σίγουρα αρχαίοι δρόμοι μέσα από αυτήν οδηγούσαν προς το βουνό και τα εκεί λατομεία. Στις πλαγιές αυτές του Υμηττού γινόταν εξόρυξη κυανότεφρου μαρμάρου (*φαιά υμήττια μάρμαρος*, κατά τον Στράβωνα) και κιτρινωπού ασβεστόλιθου (*αγρυλικός λίθος*, ονομασία που προέρχεται από τον αρχαίο δήμο της Αγρυλής). Ίχνη από αρχαίες λατομικές εγκαταστάσεις έχουν εντοπιστεί χαμηλά στην περιοχή Κουταλάς, πιο ψηλά στη θέση Καράβι, στην περιοχή του Καρέα και στην τοποθεσία Κακόρεμα, όπου εξακολουθεί να λειτουργεί λατομείο. Τα αρχαία λατομεία είχαν χρήση ήδη από την προϊστορική εποχή μέχρι και τα κλασικά χρόνια, οπότε και προτιμήθηκε από τους Αθηναίους το σαφώς καλύτερης ποιότητας και εμφάνισης μάρμαρο Πεντέλης. Νέα λειτουργία τους πρέπει να

ξεκίνησε στην ελληνιστική εποχή και κυρίως στη ρωμαϊκή περίοδο, ενώ λατομεία υπήρχαν και στα νεότερα χρόνια, μέχρι πρόσφατα, με κάποια από

«Δρακόσιτο» Υμηττού

Πρόκειται για μία εντυπωσιακή, χαμηλή, μεγαλιθική κατασκευή κυκλικής κάτοψης, η οποία έχει διάμετρο 5,30 μ., ύψος 1,85 μ., και είναι χτισμένη με μεγάλους λίθους χωρίς συνδετικό υλικό μεταξύ τους, κατά το εκφορικό σύστημα δόμησης. Το κτίσμα διαθέτει χαμηλή είσοδο και μικρό φωταγωγό, όμως δεν είναι γνωστή η χρησιμότητά του.

αυτά να βρίσκονται σε λειτουργία έως σήμερα. Στην ίδια περιοχή, που είναι από τις κοντινότερες στην αρχαία πόλη, πρέπει κανείς να φανταστεί μελισσοκομικές εγκαταστάσεις, οι οποίες παρήγαγαν το περίφημο ήδη από την αρχαιότητα θυμαρίσιο μέλι Υμηττού.

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα αρχαιολογικά κατάλοιπα της Αττικής είναι και το λεγόμενο «δρακόσιτο» του Υμηττού, ψηλά στον Κουταλά. Πρόκειται για κυκλικής κάτοψης λίθινη κατασκευή με χαμηλή είσοδο και φωταγωγό. Δεν είναι γνωστές ούτε η χρονολόγηση του μνημείου ούτε η χρήση του, αν δηλαδή πρόκειται για κάποια κατοικία, βιοτεχνική εγκατάσταση ή λατρευτικό χώρο, όμως αν είναι, όπως υποστηρίζουν αρκετοί μελετητές, προελληνική κατασκευή, δεν αποκλείεται να πρόκειται για το αρχαιότερο κτίσμα της Αττικής!

Δεν είναι σαφές αν κάποιος από τους αρχαίους δήμους της Αθήνας εκτεινόταν στη θέση του σημερινού Βύρωνα. Η περιοχή βρισκόταν στην αρχαιότητα έξω από τα τείχη της πόλης, πέρα από τον Ιλισό, εκεί που έρεαν οι

δευτερεύοντες κλάδοι του, όπως ο χείμαρρος Ελάσσωνας. Σύμφωνα με τους αρχαιολόγους, στην ευρύτερη περιοχή εντοπίζονται οι δήμοι του άστεως Αγρυλή και Αγκύλη. Για τη μεν *Αγρυλή*, η επικρατέστερη άποψη την τοποθετεί κοντά στον λόφο του Αρδηττού, στο σημερινό Παγκράτι και στο Μετς. Ο δήμος είχε δύο διακριτές περιοχές, την *Υπένερθεν Αγρυλή* (Κάτω Αγρυλή), που μάλλον βρισκόταν εγγύτερα στον Ύμηττο, και την *Καθύπερθεν Αγρυλή* (Άνω Αγρυλή), πιο κοντά προς τον Ιλισό. Αν η ετυμολογία του τοπωνυμίου σχετίζεται με τη λέξη *αγρός*, τότε η περιοχή πρέπει να ήταν κατεзоχήν αγροτική και εκεί να βρίσκονταν οι κοντινότεροι προς τα τείχη της πόλης αγροί. Όμως πιο πιθανό είναι το τοπωνύμιο να σχετίζεται με την *άγρα*, το κυνήγι, και η τοποθεσία του δήμου να ήταν από την αρχαιότητα τόπος κυνηγιού· το ιερό της Αγροτέρας Αρτέμιδος, πάντως, με μεγάλη βεβαιότητα, τοποθετείται στον Ιλισό, δίπλα στον λόφο του Αρδηττού. Με την Αγρυλή συνδέεται ο *αγρυλικός λίθος* που μαρτυρείται ότι εξόρυσσαν οι Αθηναίοι στις πλαγιές του Ύμηττού, οπότε τα όρια του δήμου ίσως έφταναν αρκετά δυτικότερα, μέσα στο βουνό, περιλαμβάνοντας και τον σημερινό Βύρωνα. Η *Αγκύλη*, από την άλλη, που και αυτή διαχωριζόταν στις γειτονικές *Υπένερθεν Αγκύλη* (Κάτω Αγκύλη) και *Καθύπερθεν Αγκύλη* (Άνω Αγκύλη), εκτεινόταν κατά προσέγγιση στα βορειοανατολικά του Αρδηττού, προς τους πρόποδες του Ύμηττού, κυρίως σε τμήμα του σημερινού Παγκρατίου, όπου εξάλλου τα αρχαιολογικά λείψανα είναι περισσότερα από όσα έχουν εντοπιστεί στον Βύρωνα. Ο *Ποταμός*, τέλος, με περισσότερη βεβαιότητα ταυτίζεται με την περιοχή της Καισαριανής, δεν αποκλείεται όμως κάποιο τμήμα του αρχαίου αυτού δήμου να βρίσκεται σήμερα εντός των ορίων του Βύρωνα.

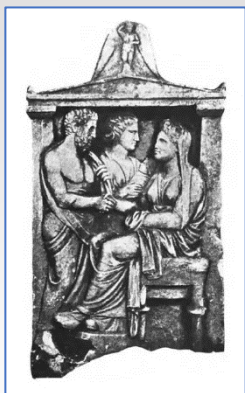
Την απουσία οικιστικών καταλοίπων, τη δυσκολία ταύτισης με κάποιον αρχαίο δήμο και τη σπανιότητα εντοπισμού αρχαιοτήτων έρχονται να αντισταθμίσουν δύο πολύ εντυπωσιακά αρχαιολογικά ευρήματα.

Το 1926, κατά τις εργασίες ανέγερσης οικίας στη θέση Γέφυρα, περίπου στο τέρμα της οδού Φρύνης, εντοπίστηκε ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη με σκηνή αποχαιρετισμού νεκρής, η οποία είχε το όνομα Φαναγόρα. Η στήλη είναι εξαιρετικό αττικό έργο του τέλους του 5^{ου} αι. π.Χ. και βρίσκεται σήμερα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (ΕΑΜ Γ3657).

Το 1951 σε κεντρικό σημείο του Βύρωνα επί της οδού Χειμάρρας, κατά τις εργασίες ανέγερσης οικίας, εντοπίστηκε εντυπωσιακή μαρμαρίνη σαρκοφάγος μεγάλων διαστάσεων, τις πλευρές της οποίας διακοσμούν χαρούμενοι ερωτιδείς σε διονυσιακή σκηνή. Η σαρκοφάγος, προϊόν αττικού εργαστηρίου του 150-160 μ.Χ., εκτίθεται στο αίθριο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου (ΕΑΜ Γ4008).

Πιο πιθανό είναι όλη η σημερινή έκταση του Βύρωνα να ήταν ακατοίκητη ή πολύ αραιοκατοικημένη στην αρχαιότητα, έδαφος μέσω του οποίου γινόταν η προσέγγιση του Υμηττού και των λατομείων του. Δεν αποκλείεται να ήταν χέρσα ή να είχε πευκοδάσος, καθώς εκεί έρεε έστω και περιοδικά ο Ελάσσωνας, παραπόταμος του Ιλισού. Πιθανώς να υπήρχαν κατά μήκος των οδών προς τον Υμηττό κάποιες αγροικίες, μελίσσια, ποιμενικές στάνες, ή όλη η τοποθεσία να ήταν χώρος κυνηγιού και εξοχής.

Στήλη της Φαναγόρας

Πρόκειται για αττική μαρμάρινη επιτύμβια στήλη ύψους 1,10 μ., με σκηνή αποχαιρετισμού νεκρής. Απεικονίζει τη νεκρή Φαναγόρα, καθιστή σε δίφρο, να αποχαιρετά τον σύζυγό της Νικομένη, ο οποίος ήταν από τον δήμο του Ποταμού, και τη θεραπαινίδα της, η οποία κρατά στα χέρια της το μωρό της νεκρής. Η σύνθεση βρίσκεται εντός ναϊσκόμορφης κατασκευής, στην κορυφή της οποίας υπάρχει φτερωτή Σειρήνα.

ΦΑΝΑΓΟΡΑΝΙΚΟΜΕΝΟΥΣΓΟΤΑΜΙΟ

Σαρκοφάγος Βύρωνα

Πρόκειται για αττική μαρμάρινη σαρκοφάγο μεγάλων διαστάσεων (μήκος 2,64 μ., πλάτος 1,08 μ., ύψος 1,52 μ.), με παράσταση ερωτιδών και διονυσιακής σκηνής. Πιο συγκεκριμένα, ανά πλευρά απεικονίζονται γιρλάντες με βουκράνια, σφίγγα και χαρούμενοι ερωτιδείς σε διονυσιακή σκηνή, άλλοι να φέρουν προσφορές, άλλοι να υποβαστάζουν τον μεθυμένο Διόνυσο, άλλοι να ρίχνουν θυμίαμα σε λυχνοστάτη.

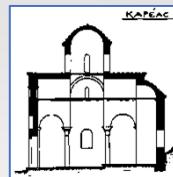
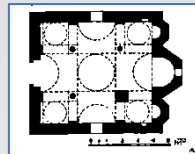

Δεν υπάρχουν ενδείξεις για μεταγενέστερο οικισμό, ούτε κάποιο χωριό υπήρχε στην περιοχή στα βυζαντινά ή οθωμανικά χρόνια. Δεν υπάρχουν βυζαντινές εκκλησίες στα όρια του δήμου, όμως στα χρόνια της Τουρκοκρατίας χρονολογούνται τέσσερα ενδιαφέροντα μνημεία, όλα εντός του σημερινού δήμου. Μέσα σε δασωμένο τμήμα του Ύμηττου βρίσκεται η γυναικεία *Ιερά Μονή Αγίου Γεωργίου Κουταλά* ή *Κουταλέα*. Το καθολικό του μοναστηριού, ένας μεταβυζαντινός τρούλαιος μονόχωρος ναός, στον οποίο διασώζονται ελάχιστες τοιχογραφίες, χρονολογείται μέσα στον 16^ο αι., τυπικό κτίσμα της Τουρκοκρατίας, ενώ κάποια περιμετρικά κτίσματα της μονής ίσως να ανήκουν στην ίδια περίοδο. Ο χώρος από το 1971 επαναλειτουργεί ως γυναικείο ησυχαστήριο. Πολύ πιο γνωστή και μελετημένη είναι η *Ιερά Μονή Αγίου Ιωάννου Καρέα*, που επαναλειτουργεί και αυτή από το 1971 ως γυναικείο μοναστήρι. Το καθολικό έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, χρονολογείται μέσα στον 16^ο αι. και ανήκει σε έναν ενδιαφέροντα αρχιτεκτονικό ρυθμό που έρχεται από τη μεσοβυζαντινή παράδοση, αυτόν του απλού τετρακλόνιου σταυροειδούς εγγεγραμμένου με τρούλο ναού. Δεν διατηρούνται παρά ελάχιστες τοιχογραφίες στο καθολικό, όπως και κάποια από τα παλιά κελιά, κατά τα άλλα, όλα τα κτίσματα του μοναστηριού είναι μεταγενέστερα. Αξίζει να αναφερθεί πως η ίδρυση του μοναστηριού στον Καρέα ανάγεται στη βυζαντινή περίοδο, ίσως και πριν από τον 12^ο αι., όμως δεν υπάρχουν στοιχεία για μία τόσο πρώιμη χρονολόγηση. Ένα τρίτο μοναστήρι, η γυναικεία *Ιερά Μονή Ζωοδόχου Πηγής*, στην ομώνυμη περιοχή του Βύρωνα, έχει έναν μεταβυζαντινό μονόχωρο δρομικό ναό ως καθολικό, ο οποίος, όμως, δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Στην περιοχή του Καρέα, τέλος, διατηρείται ένα μεταβυζαντινό εκκλησάκι, ο μικρός *Ιερός Ναός Αγίου Στυλιανού*.

Ειδυλλιακή όψη του Καρέα και της μονής
σε υδατογραφία αγνώστου, 1836. (Μουσείο
Πόλεως Αθηνών - Βούρου Ευταξία)

Μονή Αγ. Ιωάννου Καρέα

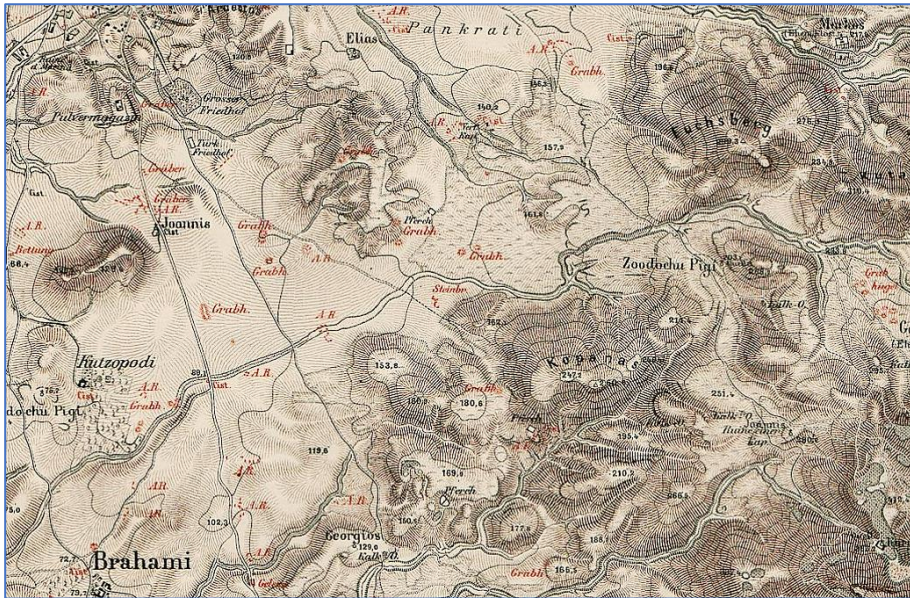

Η μονή τιμά τον άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο και Βαπτιστή και πανηγυρίζει κάθε 29 Αυγούστου, στην αποτομή της τιμίας κεφαλής του. Η ίδρυσή της ανάγεται στους βυζαντινούς χρόνους, πιθανώς τον 11^ο-12^ο αι., μπορεί και πρωιμότερα, όμως δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία. Η μονή για πρώτη φορά αναφέρεται μόλις το 1575, όμως είναι πιθανό η χρονολογία να αποτελεί έτος ανακαίνισης και όχι ίδρυσης.

Από ισχυρή πατριαρχική σταυροπηγιακή μονή παρήκμασε πλήρως και στα τέλη του 18^{ου} αι. υποβαθμίστηκε σε μετόχι της Μονής Πετράκη. Από ταπεινό ξωκλήσι, όπως είχε μετατραπεί σταδιακά, αναστηλώθηκε την περίοδο 1963-1971 και έκτοτε επαναλειτουργεί έως σήμερα ως γυναικείο μοναστήρι.

Ένα δίκτυο παλαιών δρόμων μπορεί να σχεδιασθεί με σιγουριά, καθώς τα ίχνη τους διατηρούνται στη σύγχρονη πόλη. Ένας δρόμος ξεκινούσε από τη μεσαιωνική πόλη και δίπλα από το Παναθηναϊκό Στάδιο, μέσα από το ακατοίκητο Παγκράτι, κατά μήκος των χειμάρρων του Ελάσσωνα και των άλλων ρεμάτων της περιοχής, έφτανε στον Καρέα μέσω της θέσης Κοπανάς, αφού διακλαδιζόταν στο μοναστήρι της Ζωοδόχου Πηγής και προς τον Κουταλά. Ο ίδιος δρόμος, εξάλλου, πολύ πιο χαμηλά, διακλαδιζόταν με κατεύθυνση προς το σπουδαίο μοναστήρι της Καισαριανής. Οι περιηγητές J. Stewart και N. Revett στα μέσα του 18^{ου} αι., στο έργο τους *The Antiquities of Athens*, αναφέρουν τη συγκεκριμένη διαδρομή, λένε δε ότι το ξεκίνημά της βρισκόταν στην περιοχή της Άγρας - Αγρυλής, τοποθετώντας μάλλον σωστά το αρχαίο τοπωνύμιο στην περιοχή του Σταδίου και του Παγκρατίου. Επιπλέον δίκτυο σκολιών δρόμων θα ένωνε τα μοναστήρια του Υμηττού και τα λατομεία της περιοχής μεταξύ τους, ώστε να εξυπηρετούνται οι μοναχοί και η οικονομική δραστηριότητα του τόπου.

Με τη δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους και την επιλογή της Αθήνας ως νέας πρωτεύουσάς του, ο χώρος του Βύρωνα ήταν αδόμητος και εν πολλοίς χέρσος. Ως τοπωνύμια της περιοχής επαναλαμβάνονται σε χάρτες και συμβόλαια συχνότερα ο *Κουταλάς* ή *Κουταλάδες*, ψηλά στην ομώνυμη μονή, και ο *Κοπανάς*, θέση που κάλυπτε όλη την περιοχή όπου ιδρύθηκαν αργότερα ο Βύρωνας και ο Υμηττός.

Η θέση όπου βρίσκεται σήμερα ο Βύρωνας, αδόμητη όπως ήταν το 1875, με τους λόφους, τα ρέματα, τα ξωκκλήσια, τα αρχαιολογικά κατάλοιπα και τα τοπωνύμια της περιοχής, στον μνημειώδη χάρτη του J. A. Kaupert, που συνέταξε για το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο της Αθήνας.

- **Κουταλάς:** το τοπωνύμιο μάλλον προέρχεται από το επώνυμο της παλαιάς αθηναϊκής οικογένειας των Κουταλάδων, εκτός αν υπήρχε στην περιοχή κάποιος βράχος ή άλλος σχηματισμός που θύμιζε κουτάλα.
- **Καρέας:** δεν υπάρχει σαφής ερμηνεία, το τοπωνύμιο ίσως προέρχεται από κάποια εντυπωσιακή καρδιά (καρυά) της περιοχής.
- **Κοπανάς:** το τοπωνύμιο, αν δεν προέρχεται από το επώνυμο οικογένειας που είχε κτήματα στην περιοχή, ίσως σχετίζεται με τον κόπανο, το ξύλο που χρησιμοποιούσαν για το πλύσιμο ρούχων και χαλιών στα ρέματα.

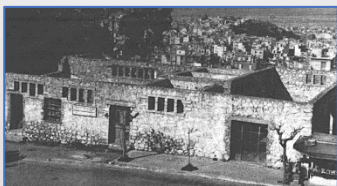
Σε χαμηλό λόφο, πάνω στον οποίο προϋπήρχε τουλάχιστον από το 1891 μικρό ξωκλήσι, αφιερωμένο στην Ανάληψη του Κυρίου, ιδρύεται το 1908 η ομώνυμη ανδρική *Ιερά Μονή Αναλήψεως* ως μετόχι της Ιεράς Μονής Σίμωνος Πέτρως του Άθω. Στη μονή, που περιλάμβανε 6 στρέμματα με αμυγδαλιές, τον αρχικό ναό, δύο κτίσματα, δεξαμενή και δύο πηγάδια, ανεγέρθηκε μεταξύ 1916-1920 νέο, εντυπωσιακό καθολικό με πέντε τρούλους και νεοκλασικά αρχιτεκτονικά στοιχεία. Μέσα στη δεκαετία του 1950 ολοκληρώθηκαν τα κτίσματα της μονής και μετά τις αποκαταστάσεις της περιόδου 1993-1994 η μονή συνεχίζει τη λειτουργία της ως το μοναδικό άρτιο αγιορείτικο μετόχι στην πρωτεύουσα. Από την αρχική έκταση της μονής, το μοναστήρι κατέχει σήμερα περίπου τα μισά στρέμματα ενώ τα υπόλοιπα έχουν μετατραπεί σε πάρκο και σχολικές εγκαταστάσεις. Το μοναστήρι χάρισε και το τοπωνύμιο *Ανάληψη*, που χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα ως επιμέρους βυρωνιώτικη γειτονιά. Το 1936 πραγματοποιήθηκε η ανασύσταση της Ιεράς Μονής Ζωοδόχου Πηγής, που αναφέρθηκε παραπάνω, με την ονομασία *Ιερά Μονή Εισοδίων Θεοτόκου*, ως μετόχι της αθηναϊκής Ιεράς Μονής Πετράκη, ενώ το 1937 ανιδρύθηκε το *Ιερό Ησυχαστήριο Παμμεγίστων Ταξιαρχών* στην περιοχή της Νέας Ελβετίας, ως μετόχι της Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας του Άθω. Τέλος, προς την τότε αδόμητη περιοχή του Παγκρατίου ανεγέρθηκε από τον ευσεβή ιερομόναχο Αθανάσιο Ολύμπιο Οικονόμου στις αρχές του περασμένου αιώνα το ξωκλήσι της *Αγίας Βαρβάρας*, το οποίο, ανακαινισμένο από το 2013, διατηρείται μέχρι σήμερα ως παρεκκλήσι του Καθεδρικού Ιερού Ναού Αγίας Τριάδος Βύρωνος.

Εκτός, όμως, από την προσέλκυση θρησκευόμενων ατόμων και μοναχών για την ίδρυση ησυχαστηρίων, η τοποθεσία τράβηξε το ενδιαφέρον δύο γνωστών προσωπικοτήτων της εποχής, οι οποίοι έχουν συνδέσει τη ζωή τους με την πόλη. Τα δύο αδέλφια από τις Η.Π.Α. Ισιδώρα (Isadora) και Ραϋμόνδος Ντάνκαν (Raymond Duncan), γοητευμένα από την ελληνική ιστορία και μυθολογία, επισκέφτηκαν την Αθήνα και αποφάσισαν το 1903 να χτίσουν ένα σπίτι για να το χρησιμοποιούν ως κατοικία τους όταν βρίσκονταν στην ελληνική πρωτεύουσα. Η διάσημη χορεύτρια και ο εκκεντρικός καλλιτέχνης αδερφός της επέλεξαν έναν χαμηλό λόφο στον Κοπανά, που μάλιστα βρίσκεται σε ίδια υψομετρική στάθμη με την Ακρόπολη και έχει άπλετη θέα προς αυτήν, και εκεί ανήγειραν το λιτό αλλά εντυπωσιακό πέτρινο σπίτι τους. Η επίβλεψη της κατασκευής ήταν έργο πρωτίστως του Ραϋμόνδου, ο οποίος έζησε στην αρχαιοπρεπή οικία περισσότερο διάστημα, μαζί με τη σύζυγό του Πηνελόπη Σικελιανού, αδερφή του σπουδαίου αρχαιολάτρη λογοτέχνη. Η Ισιδώρα, ο Ραϋμόνδος και η Πηνελόπη συχνά τραβούσαν τα βλέμματα των λιγοστών κατοίκων της περιοχής του Κοπανά, αφού κυκλοφορούσαν με αρχαιοελληνικά ενδύματα και σανδάλια, τα οποία ύφαιναν και κατασκεύαζαν, αντίστοιχα, οι ίδιοι. Η οικία δεν χρησιμοποιήθηκε πολύ και ήδη το 1920 η Ισιδώρα τη βρήκε λεηλατημένη και ερειπωμένη, μετά από ένα ταξίδι της. Το ιστορικό κτίσμα και η ιδιοκτησία του οικοπέδου, αφού πέρασε διάφορες περιπέτειες, περιήλθε στην ιδιοκτησία του Δήμου Βύρωνα και μετά από αποκατάσταση, από το 1992 λειτουργεί ως *Κέντρο Μελέτης Χορού «Ισιδώρας και Ραϋμόνδου Ντάνκαν»*, αφιερωμένο στη μελέτη, τη στήριξη και τη διδασκαλία της τέχνης του χορού.

Οικία Ντάνκαν

Πρόκειται για μία λιτή μονώροφη κατοικία, σε απομίμηση μυκηναϊκού μεγάρου. Στο χτίσιμο του σπιτιού δεν έγινε χρήση πέτρας από τον Υμηττό αλλά κόκκινος λίθος Κοκκιναρά και λίγο λευκό πεντελικό μάρμαρο - τα σχέδια και η επίβλεψη της κατασκευής ήταν έργο πρωτίστως του Ραϋμόνδου Ντάνκαν.

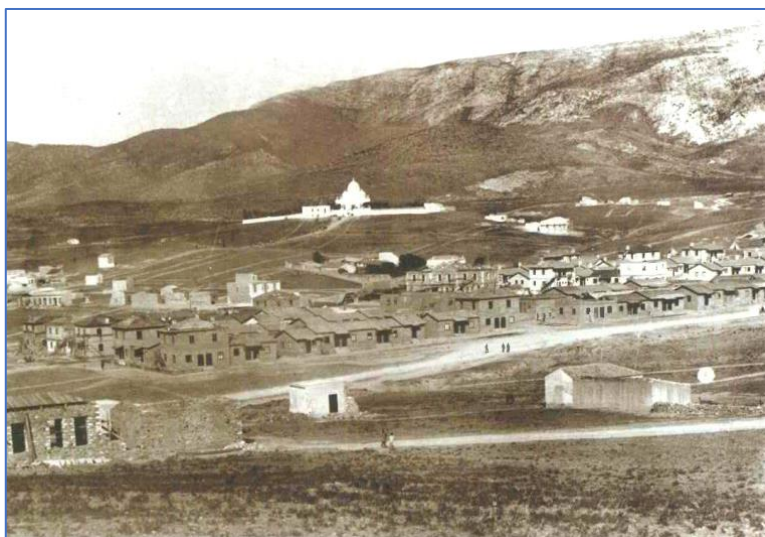
ΚΕΝΤΡΟ
ΜΕΛΕΤΗΣ
ΧΟΡΟΥ
ΙΣΙΔΩΡΑΣ
& ΡΑΥΜΟΝΔΟΥ
ΝΤΑΝΚΑΝ
ΔΗΜΟΣ ΒΥΡΩΝΑ

Ο Ραϋμόνδος, με κοντό λευκό αρχαιοπρεπή χιτώνα, επιβλέπει την ανέγερση του σπιτιού· πίσω στο βάθος ο Λυκαβηττός.

Λίγα χρόνια μετά την εγκατάλειψη της οικίας Ντάνκιαν από τους ιδιοκτήτες της, στην αραιοκατοικημένη περιοχή όπου δέσποζε ήδη το μοναστήρι της Ανάληψης και υπήρχαν μόνο στάνες και αγροικίες Αθηναίων, ανάμεσα σε ρέματα που πηγάζουν από τον Υμηττό, εκεί θα ιδρυθεί ο Βύρωνας, ο πρώτος αστικός προσφυγικός συνοικισμός για τους κυνηγημένους της Μικράς Ασίας. Η καταγεγραμμένη ιστορία της πόλης ξεκινά με την τραγωδία της Μικρασιατικής Καταστροφής.

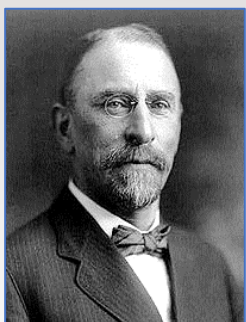
Αμέτρητοι πρόσφυγες, άνδρες και γυναίκες διαφόρων ηλικιών βρίσκονταν από τον Σεπτέμβριο του 1922 στην Αθήνα και στον Πειραιά, στοιβαγμένοι πρόχειρα σε κρατικά κτήρια, σχολεία, θέατρα, εγκαταλελειμμένα κτήρια, πρόχειρες σκηές και παραπήγματα. Για την αντιμετώπιση του επιτακτικού προβλήματος στέγασης το κράτος προχώρησε στην απαλλοτρίωση μίας έκτασης πίσω από το Παναθηναϊκό Στάδιο, δίπλα στο Παγκράτι, και ξεκίνησε την ανέγερση προσφυγικού συνοικισμού.

Ο προσφυγικός συνοικισμός Βύρωνος το 1924, με το μοναστήρι της Ανάληψης στον λόφο και τον Υμηττό στο βάθος.

Το πρώτο τμήμα του συνοικισμού κατασκευάστηκε την περίοδο 1922-1923 από το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων (Γ.Π.Π.), που είχε πρόεδρο τον Επαμεινώνδα Χαρίλαο, και η αρχική ονομασία του ήταν *Συνοικισμός Παγκρατίου*, λόγω της γειτνίασης με την ομώνυμη αθηναϊκή γειτονιά.

Ερρίκος Μοργκεντάου

Αμερικανός δικηγόρος και διπλωμάτης γερμανικής καταγωγής, πρέσβης των Η.Π.Α. στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και βασιικός διπλωμάτης της Αντάντ στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Συνδέθηκε με το προσφυγικό ζήτημα ως Πρόεδρος της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων, την οποία ίδρυσε η Κοινωνία των Εθνών το 1923, για να μεριμνήσει για τη στέγαση, αποκατάσταση και γενική προστασία των προσφύγων που κατέφυγαν στη χώρα μετά από τη Μικρασιατική Καταστροφή.

Η πρώτη αυτή φάση κατασκευής ξεκίνησε ουσιαστικά στις 15 Δεκεμβρίου 1922 και ολοκληρώθηκε επίσημα στις 29 Απριλίου 1923, με τα εγκαίνια του συνοικισμού και την επίσημη παράδοση τεσσάρων μεγάλων οικοδομικών τετράγων και 305 δωματίων. Το υπόλοιπο τμήμα κατασκευάστηκε από την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.) μεταξύ 1924-1926, με τις εργασίες όμως να συνεχίζονται σταδιακά μέχρι και το 1930. Ο ίδιος φορέας, με πρόεδρο τον Αμερικανό Ερρίκο Μοργκεντάου (Henry Morgenthau) ανέλαβε την ανέγερση και άλλων αστικών προσφυγικών συνοικισμών της Αθήνας (Καισαριανή, Νίκαια, Νέα Ιωνία, Ύμητος κ.ά.) αλλά και πολλών αγροτικών οικισμών σε όλη την επικράτεια. Το όνομα *Βύρωνας* δόθηκε σε μία συγγραφιστικά φορτισμένη τελετή ονοματοθεσίας στις 16 Απριλίου 1924, με την

ευκαιρία του εορτασμού των εκατό χρόνων από τον θάνατο του Λόρδου Βύρωνα στο Μεσολόγγι (19 Απριλίου 1824).

Το πολεοδομικό σχέδιο του συνοικισμού συνέταξε ο πολιτικός μηχανικός Γεώργιος Σούλης. Σε αυτό, ο νέος οικισμός και τα πρώτα οικοδομικά τετράγωνα που ρυμοτομήθηκαν ακολούθησαν τη γεωμορφολογία της περιοχής, με τον λόφο της Ανάληψης στα βόρεια, τον λόφο της Αγίας Τριάδας στο κέντρο, και τους χειμάρρους που χύνονταν στον Ελάσσωνα να τον περιβάλλουν. Οι οικίες ήταν μονώροφες ή και διώροφες, κυρίως στις γωνίες των οικοδομικών τετραγώνων, χτισμένες με τσιμεντόλιθους, πλίνθους και λίγες πέτρες, για λόγους οικονομίας. Στον πρώτο όροφο οδηγούσαν εξωτερικές σκάλες, πολλά σπίτια διέθεταν μπαλκόνι ενώ όλα είχαν κεραμοσκεπή. Ανάμεσα στα σπίτια κάθε οικοδομικού τετραγώνου αφέθηκαν μικρές δίοδοι ενώ στον ακάλυπτο χώρο, στο κέντρο κάθε τετραγώνου, κατασκευάστηκαν κοινόχρηστα πλυσταριά. Δόθηκε μέριμνα στην ύδρευση και στην αποχέτευση του συνοικισμού, ενώ ανεγέρθηκαν κτήρια κοινής ωφέλειας: κρατικό ιατρείο και Διοικητήριο για να στεγαστούν υπηρεσίες, βρεφονηπιακός σταθμός και δημοτικό σχολείο, κεντρικό κτήριο αγοράς και λουτρό. Οι οδοί και οι πλατείες πήραν ονομασίες από τις χαμένες πατρίδες των προσφύγων.

Κάποιες από τις πρώτες προσφυγικές κατοικίες διατηρούνται μέχρι σήμερα στην πόλη - μπορεί να τις δει ο περαστικός σήμερα, μέχρι να κατεδαφιστούν και αυτές για να αναγερθούν στη θέση τους απρόσωπες πολυκατοικίες. Από τον προσφυγικό συνοικισμό διατηρούνται το παλαιό Δημαρχείο, το οποίο κατασκευάστηκε το 1924 ως σταθμός του Ερυθρού Σταυρού, στέγασε για χρόνια το δημαρχείο της πόλης ενώ σήμερα αποκαθίσταται ως *Μουσείο Ιστορίας Δήμου Βύρωνα* (διασταύρωση οδού Κύπρου και οδού Ευαγγελικής Σχολής), το μισό σχεδόν τμήμα της παλαιάς αγοράς (λεωφόρος Χρυσοστόμου Σμύρνης και πλατεία Ελ. Βενιζέλου), τα πρώτα διδακτήρια δημοτικής εκπαίδευσης, δηλαδή το 1^ο Δημοτικό Σχολείο, και αυτό κτίσμα του 1924 (οδός Ερυθραίας), και το 4^ο Δημοτικό Σχολείο (οδός Κολοκοτρώνη 40), το Πολυϊατρείο, σήμερα Κέντρο Υγείας Βύρωνα, κτήριο που αποπερατώθηκε μόλις το 1939 (οδός Κορυτσάς 3), ενώ έχουν κατεδαφιστεί το Διοικητήριο, ο πρώτος βρεφονηπιακός σταθμός, δωρεά του ζεύγους Μοργκεντάου, και τα δημοτικά λουτρά.

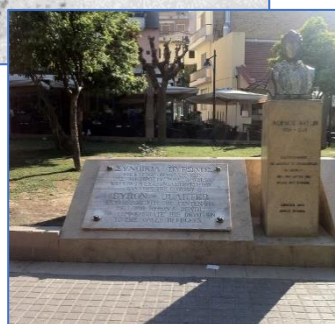
Ιδιαίτερο τοπόσημο για τον Βύωνα αποτελεί το διώροφο κτήριο του Ταπητουργείου (οδός Βαϊνδηρίου 32), που ιδρύθηκε το 1923 μαζί με τον συνοικισμό ως εργαστήριο χειροτεχνημάτων, κεντητικής και ταπητουργίας, και στο οποίο απασχολήθηκαν προσφυγοπούλες και φτωχοί εργάτες. Το επιβλητικό κτίσμα θυμίζει ακόμα στους Βυρωνιώτες τους πρώτους πρόσφυγες της πόλης και την ταπητουργική παράδοση της Μικράς Ασίας, που μεταλαμπαδεύτηκε στη νέα πατρίδα. Στην κεντρική πλατεία της πόλης (πλατεία Ελ. Βενιζέλου) σώζεται και ο πρώτος, μικρός Ιερός Ναός Αγίου Λαζάρου, που εξυπηρέτησε τις θρησκευτικές ανάγκες των πρώτων κατοίκων.

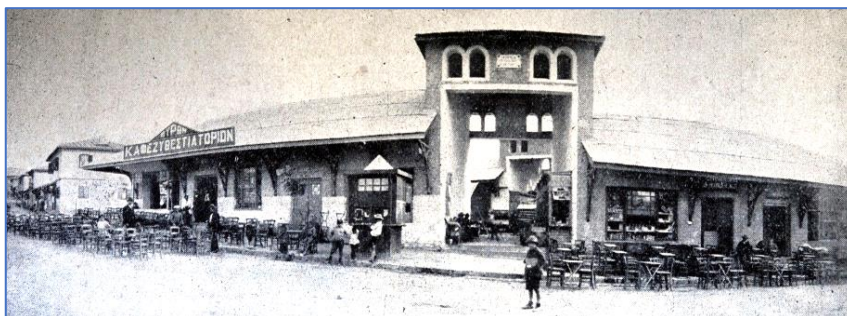

Τα εγκαίνια του προσφυγικού συνοικισμού Παγκρατίου πραγματοποιήθηκαν με κάθε επισημότητα στις 29 Απριλίου 1923.

Η τελετή μετονομασίας του προσφυγικού συνοικισμού Παγκρατίου σε συνοικισμό Βύρωνος πραγματοποιήθηκε παρουσία αγγλικών και αμερικανικών αντιπροσώπων στις 16 Απριλίου 1924. Η αναμνηστική πλάκα, η οποία βρισκόταν εντοιχισμένη στο Διοικητήριο, έχει τοποθετηθεί μετά την κατεδάφιση του κτηρίου στην πλατεία Ελ. Βενιζέλου, δίπλα στον Άγιο Λάζαρο.

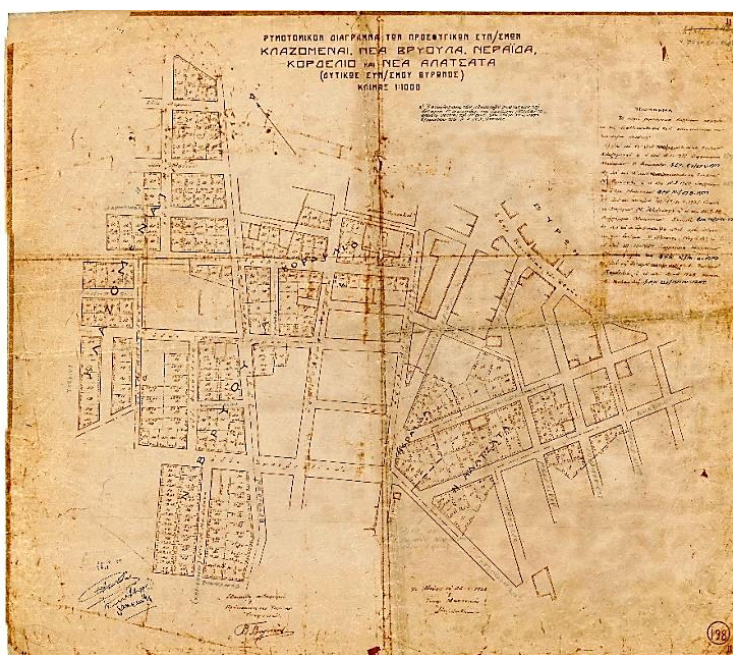

Κτήρια τοπόσημα του Βύρωνα:
 το Διοικητήριο, που έχει πλέον κατεδαφιστεί,
 το Ταπητουργείο, το οποίο διατηρείται ανέκδοτο,
 τα λουτρά, που δεν υπάρχουν πια,
 το παλαιό Δημαρχείο, στο οποίο θα στεγαστεί το μουσείο ιστορίας της πόλης,
 και η κεντρική αγορά, από την οποία σώζεται ένα σημαντικό τμήμα.

Στον προσφυγικό συνοικισμό εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες κυρίως από τη Σμύρνη, την ευρύτερη Ιωνία (Ερυθραία, περιοχή Αϊδινίου, χωριά ποταμού Μαιάνδρου κ.λπ.), αλλά και την Αιολίδα, τη Βιθυνία, την Καππαδοκία, την Προποντίδα, τον Πόντο, την Ανατολική Θράκη, Αρμένιοι κ.ά.. Πρωτίστως όμως, η πρώτη πληθυσμιακή σύνθεση του συνοικισμού αποτελείτο από αστούς Σμυρνιούς, σε μεγάλο ποσοστό. Στα προσφυγικά σπίτια του συνοικισμού βρήκαν καταφύγιο, μεταξύ άλλων, η οικογένεια Δεσποτόπουλου από τη Σμύρνη (ακαδημαϊκός Κωνσταντίνος Δεσποτόπουλος), η οικογένεια Αρώνη από τη Σμύρνη (συγγραφέας Νικόλαος Αρώνης), η οικογένεια Γλύκατζη από τους Ελιγμούς των Μουδανιών (ιστορικός Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ), η οικογένεια Διαμαντόπουλου από τη Μαγνησία (ζωγράφος Διαμαντής Διαμαντόπουλος), ο μετέπειτα αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσόστομος Β' (Χατζησταύρου), ο λόγιος και αρχαιολόγος Στίλπωνας Πιπτακής, συγγενικά και φιλικά πρόσωπα του εθνοϊερομάχτηρα Χρυσόστομου Σμύρνης κ.ά., ενώ πολλές άλλες προσωπικότητες γεννήθηκαν, μεγάλωσαν ή διέμεναν κατά διαστήματα στον Βύρωνα (Μενέλαος Λουντέμης, Ιάκωβος Καμπανέλλης, Ηλίας Κατσούλης, Ευτύχης Μπιτσάκης, Τζένη Βάνου, Γιάννης Βόγλης, Λουκάς Νταράλας κ.ά.). Από τα πρώτα χρόνια ζωής του συνοικισμού ιδρύθηκαν προσκοπικές ομάδες στην πόλη, ενώ οι πρόσφυγες προχώρησαν στη σύσταση δύο ιστορικών φορέων, η δράση των οποίων συνεχίζεται αμείωτη μέχρι σήμερα. Το 1924 ιδρύθηκε ο γυμναστικός και αθλητικός σύλλογος «Νέοι Βύρωνος», με τμήματα ποδοσφαίρου, ποδηλασίας, στίβου κ.ά., που κατάφερε να καταξιωθεί μεσοπολεμικά, ειδικά στον τομέα του γυναικείου στίβου. Την ίδια χρονιά ιδρύθηκε και η «Πανιώνιος Λέσχη Βύρωνος» (από το 1954 «Πανιώνιος Στέγη Βύρωνος»), το πιο ιστορικό πολιτιστικό σωματείο της πόλης, που διατηρεί την ιωνική ανάμνηση ζωντανή.

Γύρω από τον κεντρικό προσφυγικό συνοικισμό ιδρύθηκαν ήδη από το 1926 επιμέρους προσφυγικοί συνοικισμοί από συνεταιρισμούς προσφύγων. Πρόκειται για τους οικισμούς Νέα Βρύουλλα, Νέα Αλάτσατα, Κλαζομενές, Κορδελιό, Νεράιδα στα δυτικά, Νέο Κορδελιό στα βόρεια, Νέα Έφεσος, Μαϊάνδρος, Νέα Ελβετία, Φρυγία στα ανατολικά, Βυζάντιο, Κοπανάς στα νότια. Στα σημεία εκείνα, συνεταιρισμοί που είχαν ιδρυθεί από πρόσφυγες ανήγειραν οικίες με την πρακτική της αυτοστέγασης, μετά από απαλλοτρίωση και ρυμοτόμηση των εκτάσεων με ευνοϊκούς όρους. Έτσι, στις γειτονιές αυτές της σημερινής πόλης δεν συναντά κανείς προσφυγικές οικίες της Ε.Α.Π. αλλά λαϊκά, μεσοπολεμικά σπίτια, κάποια από τα οποία με ενδιαφέρουσα αρχιτεκτονική.

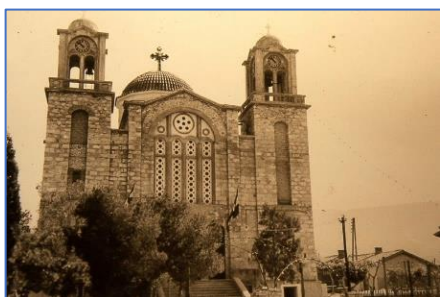
Οι προσφυγικοί συνοικισμοί Κλαζομεναί, Νέα Βρύουλλα, Κορδελιό και Νέα Αλάτσατα στα δυτικά του κεντρικού συνοικισμού Βύρωνος.

Ο κεντρικός συνοικισμός Βύρωνος το 1928 είχε 7.723 κατοίκους, όμως πρέπει να συνυπολογίσει κανείς και τους δευτερεύοντες, περιμετρικούς προσφυγικούς συνοικισμούς στον συνολικό πληθυσμό της περιοχής. Έτσι, με σύνολο 26.016 κατοίκους, η ευρύτερη περιοχή του Βύρωνα αποτελούσε μία μεγάλη και δυναμική προσφυγούπολη, περίπου ίσου μεγέθους με το Κερατσίνι (27.256 κάτ.) και τη Νέα Ιωνία (23.459 κάτ.), πολύ μεγαλύτερη από την Καισαριανή (15.357 κάτ.), με μόνη τη Νέα Κοκκινιά (σημ. Νίκαια) με σαφώς μεγαλύτερο πληθυσμό όλων (33.201 κάτ.).

Ο Βύρωνας αποσπάστηκε από τον Δήμο Αθηναίων και αφού αποτέλεσε για πολύ λίγο ανεξάρτητη Κοινότητα, το 1934 προήχθη σε Δήμο, με πρώτο δήμαρχο τον Νικόλαο Φραγκιάδη, γιατρό από τη Νέα Έφεσο (Κουσάντασι) της Μικράς Ασίας, που εξελέγη με το Κόμμα των Φιλελευθέρων (Βενιζελικοί). Τα προβλήματα του δήμου, που περιέλαβε τον κεντρικό και τους περιμετρικούς συνοικισμούς, ήταν τεράστια: ύδρευση, αποχέτευση, δρόμοι, συγκοινωνία, επαγγελματική αποκατάσταση, κοινωνικός αποκλεισμός προσφύγων. Όμως οι κάτοικοι κατάφεραν να ορθοποδήσουν. Στην απογραφή του 1940 ο Βύρωνας καταμέτρησε 25.482 κατοίκους.

Με τους πρόσφυγες συνδέονται και οι τρεις μεγάλες εκκλησίες και ενορίες της πόλης. Κεντρική εκκλησία αποτελεί ο *Καθεδρικός Ιερός Ναός Αγίας Τριάδος*, εκκλησία που ξεκίνησε να χτίζεται το 1927 σε σχέδια του αρχιτέκτονα Αθανάσιου Δεμίρη, για να αντικαταστήσει αυτήν του Αγίου Λαζάρου, και εγκαινιάστηκε με καθυστέρηση στις 5 Μαΐου 1957. Ο *Ιερός Ναός Αγίου Δημητρίου* αποτελεί την κεντρική εκκλησία της Νέας Ελβετίας. Αφιερώθηκε στον άγιο Δημήτριο, σύμφωνα με επιθυμία του δωρητή του οικοπέδου, του μεγαλοκτηματία Δημήτριου Ζωητού. Η πρώτη, ξύλινη εκκλησία λειτούργησε το 1927 ενώ η σημερινή ολοκληρώθηκε το 1956 σε σχέδια του

αρχιτέκτονα Διόφαντου Βαρδάκη. Στην εκκλησία υπάρχουν σιεύη και εικόνες φερμένες από την Καπαδοκία, με ιστορική, καλλιτεχνική και συναισθηματική αξία. Ο *Ιερός Ναός Μεταμορφώσεως του Σωτήρος* υπήρξε κεντρικός της περιοχής του Κοπανά και του Βυζαντίου και έχει δώσει το τοπωνύμιο *Μεταμόρφωση* στην περιοχή, που ονομάζεται έτσι σήμερα. Ο πρώτος ναός ήταν ξύλινος και πρόχειρα κατασκευασμένος από τον πρόσφυγα ιερέα Κωνστάντιο Βαφειάδη, ο οποίος τον λειτούργησε στις 6 Αυγούστου 1925. Ο σημερινός ναός θεμελιώθηκε το 1929, εγκαινιάσθηκε το 1940, όμως οι εργασίες αποπεράτωσης συνεχίστηκαν μέχρι και τη δεκαετία του 1970. Στον ναό υπάρχουν κειμήλια της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης, με μεγάλη αξία.

Ο ναός της Αγίας Τριάδος μετά την αποπεράτωσή του, ο παλιός ναός του Αγίου Δημητρίου το 1930 χιονισμένος, ο αρχικός, απλός, ξύλινος ναός της Μεταμόρφωσης τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του.

Μετά το ξέσπασμα του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, ο Βύρωνας συμμετείχε στέλνοντας στο μέτωπο τους στρατευμένους νέους του. Το

Πολυϊατρείο θα δεχτεί τραυματίες του αλβανικού μετώπου και ο δρόμος που περνά μπροστά του θα μετονομαστεί διά βοής από οδό Δαμασκού σε οδό Κορυτσάς, όταν ο ελληνικός στρατός θα μπει νικητής στη βορειοηπειρωτική αυτή πόλη. Με τη νίκη των Γερμανών, όμως, θα επέλθει η Κατοχή και στην πόλη θα εγκατασταθεί τμήμα της Γκεστάπο.

Στα επόμενα, ζοφερά χρόνια, η πείνα, οι στερήσεις και το όραμα της εθνικής και κοινωνικής αποκατάστασης γεννούν την αντίσταση. Στον Βύρωνα και στην Καισαριανή αναπτύχθηκε ίσως το πιο μαζικό και δραστήριο αντιστασιακό κίνημα στην Αθήνα, μέσα από τις οργανωμένες τοπικές εαμικές και επονίτιες ομάδες. Στις αρχές Νοεμβρίου 1941 συγκροτήθηκε η Τομεακή Επιτροπή Ε.Α.Μ. Ανατολικών Συνοικιών, η οποία κάλυπτε τον Βύρωνα, την Καισαριανή και άλλες ανατολικές αθηναϊκές γειτονιές ενώ τον Ιούλιο του 1942 ιδρύθηκε στον Βύρωνα το Ε.Α.Μ. Ανατολικών Συνοικιών, η Εθνική Αλληλεγγύη και οι Λαϊκές Επιτροπές στις επιμέρους γειτονιές, που οργάνωναν συσσίτια. Τον Μάρτιο του 1943 ιδρύθηκε τομέας της Ε.Π.Ο.Ν. στον Βύρωνα και λίγο αργότερα στον Κοπανά. Στην αντιστασιακή δράση των παραπάνω οργανώσεων συγκαταλέγονται η αναγραφή συνθημάτων στους τοίχους, η διανομή προκηρύξεων, η αφισοκόλληση, τα τρικ και τα πανό, τα καλέσματα με τηλεβόες και αυτοσχέδια χωνιά, και φυσικά η οργάνωση ομάδων σαμποτάζ, η απόκριψη όπλων, οι ένοπλες επιθέσεις κ.ο.κ.. Οι αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης στον Βύρωνα πράγματι υπήρξαν ηρωικοί μαχητές, και πολλοί από αυτούς θυσίασαν τη ζωή τους στον αγώνα. Ένοπλα μέλη του Ε.Λ.Α.Σ. κρύβονταν στις πλαγιές του Υμηττού και στο Αλεποβούνι, προβαίνοντας σε δολιοφθορές και ένοπλες επιθέσεις. Οι Βυρωνιώτες συμμετείχαν σε όλες τις απεργίες, τις διαδηλώσεις και τα συλλαλητήρια που οργανώθηκαν στη διάρκεια της Κατοχής, στο σαμποτάζ του εργοστασίου Μαλτσινιώτη

υπό τον Ελληνοπολωνό Γεώργιο Ιβάνοφ, ενώ πολλοί από αυτούς έχασαν τις ζωές τους στις μάχες με τους Γερμανούς κατακτητές και τους ντόπιους συνεργάτες τους, ειδικά τα τελευταία δύο χρόνια της Κατοχής. Νεκρούς Βυρωνιώτες μπορεί να καταμετρήσει κανείς στο μπλόκο του Παγκρατίου (18/6/1944), της Γούβας (4/7/1944) και του Δουργούτιου (9/8/1944) ενώ υπήρξαν Βυρωνιώτες κομμουνιστές ανάμεσα στους 200 εκτελεσμένους της Πρωτομαγιάς του 1944. Στις 7 Αυγούστου 1944 έλαβε χώρα σε κεντρικό σημείο της πόλης το *μπλόκο του Βύρωνα*, όπου Γερμανοί στρατιώτες και Έλληνες δωσίλογοι εκτέλεσαν 11 αγωνιστές, 1 Ιταλό που είχε ενταχθεί στον

αγώνα, ενώ συνέλαβαν 1.000 ομήρους, από τους οποίους έστειλαν τελικά περίπου 600 στη Γερμανία, σε στρατόπεδα εργασίας - κάποιοι, φυσικά, δεν γύρισαν ποτέ πίσω. Στο λυκόφως της Κατοχής η πόλη ήταν ρημαγμένη, κατεστραμμένη, ματωμένη αλλά περήφανη.

Η στήλη των πεσόντων ηρώων του μπλόκου του Βύρωνα στο σημείο της εκτέλεσης, στον μαντρότοιχο του παιδικού σταθμού «Μοργκεντάου», επί της λεωφόρου Χρυσοστόμου Σμύρνης.

Την επαύριον της απελευθέρωσης, στο συλλαλητήριο που οργάνωσε το Ε.Α.Μ. στις 3 Δεκεμβρίου, χτυπήθηκαν διαδηλωτές και ανάμεσά τους υπήρξαν νεκροί από τον Βύρωνα. Έτσι ξέσπασαν στην Αθήνα τα Δεκεμβριανά, στα οποία οι μαχητές του Βύρωνα έδωσαν βροντερό «παρών» με την κομμουνιστική παράταξη. Καταλήφθηκε το ΙΘ' Αστυνομικό Τμήμα και ο Ε.Λ.Α.Σ. οργάνωσε την άμυνα της πόλης, κυρίως απέναντι στη Γ' Ορεινή Ταξιαρχία που έβαλε από το ύψωμα Αράπης, κοντά στην Καισαριανή. Οι αγγλικοί βομβαρδισμοί, που είχαν σαν στόχο τον Βύρωνα και την Καισαριανή, έπληξαν την πόλη, αφήνοντας πίσω 18 ολικά κατεστραμμένες οικίες, 106 οικίες με βαριές ζημιές, 69 άμαχους τραυματίες και 28 νεκρούς - μόνο η Καισαριανή είχε μεγαλύτερους αριθμούς σε απώλειες. Στις 29 Δεκεμβρίου σε σύσκεψη του Ε.Λ.Α.Σ. στη Νέα Ελβετία αποφασίζεται υποχώρηση και οι ένοπλοι αντάρτες κατά χιλιάδες ανηφορίζουν τα μονοπάτια του Υμηττού για να δραπετεύσουν προς τα Μεσόγεια και την Παιανία. Η μάχη της Αθήνας είχε κριθεί και αρκετοί Βυρωνιώτες θα συνεχίσουν ως μαχητές του Ε.Δ.Ε.Σ. τα επόμενα χρόνια, στη διάρκεια του Εμφυλίου.

Αγωνιστές του Ε.Α.Μ. και του Ε.Λ.Α.Σ. στην περιοχή της Ανάληψης, που χάρισαν τον χαρακτηρισμό «ατρόμητος» στον Βύρωνα.

Στα ονόματα των πεσόντων της Εθνικής Αντίστασης στον Βύρωνα ξεχωρίζουν οι μαχητές Δημήτρης Βαρουτίδης, Τάκης Περτσεμλής, Βαγγέλης Μαρτάκης, Αυρήλιος Βαριάδος, Σοφοκλής Ζάγκας, Βασίλης Μαλλιόπουλος, Αριστοτέλης Τσιφλάκος, τα αδέρφια Γιάννης και Θεόδωρος Συρίγος, οι 11 του μπλόκου κ.ά., ενώ από όσους κατάφεραν να γλιτώσουν αξίζει να γίνει μνεία στους Δημήτρη Αβραμίδη, Μάνο Ιωαννίδη, Φώντα Φιλέρη, στο ζεύγος Πρασά, στα μέλη των οικογενειών Ναυπλιώτου, Κατηρτζόγλου, Κυριακίδου κ.ά..

Βυρωνιώτες στο συλλαλητήριο της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944.

Η πόλη μπήκε σε τροχιά ανασυγκρότησης μετά τη λήξη του πολέμου και του Εμφυλίου και το 1951 εκλέχθηκε ο πρώτος μεταπολεμικός αιρετός δήμαρχος, ο Σμυρνιός Άγγελος Κωνσταντινιέρης, που διοίκησε τον Βύρωνα για δύο συνεχόμενες τετραετίες (1951-1959). Το 1945 ιδρύθηκε η «Δόξα Βύρωνος» και το 1952 ο «Αθηναϊκός Α.Σ. Βύρωνα», που προέκυψε από τη συγχώνευση της «Α.Ε. Νέας Ελβετίας» (ίδρυση 1937) και του «Αθηναϊκού» (1917), που είχε έδρα στο Γουδί. Το 1957 η πόλη απέκτησε και δικό της πλήρες εξατάξιο Γυμνάσιο με νέα εκπαιδευτήρια στην περιοχή της

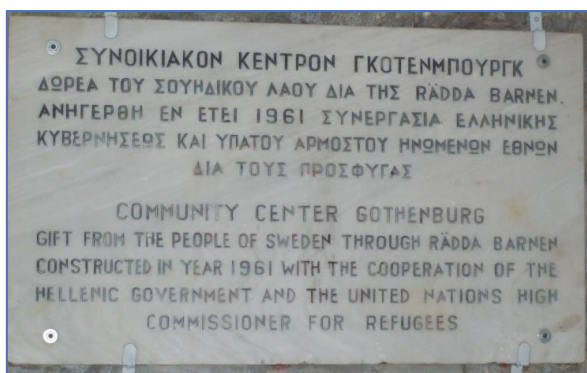
Ανάληψης· μέχρι τότε οι Βυρωνιώτες συνέχιζαν μετά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση είτε στο Ζ' Γυμνάσιο Αθηνών, στο Παγκράτι, είτε σε τεχνική εκπαίδευση στην Παπαστράτειο Σχολή του Ύμηττου.

Τις δεκαετίες μετά τον πόλεμο παρατηρήθηκε το φαινόμενο της εσωτερικής μετανάστευσης, που είχε σαν αποτέλεσμα από τη μία την πληθυσμιακή αλλοίωση, αφού πλέον οι πρόσφυγες και οι απόγονοί τους έπαψαν πια να αποτελούν την πλειονότητα των κατοίκων, και από την άλλη την κατεδάφιση των προσφυγικών οικιών και την αντικατάστασή τους με ψηλές, απρόσωπες πολυκατοικίες, που διέγραψαν τον χαρακτήρα της γειτονιάς από το κέντρο του Βύρωνα.

Το 1957 γίνονται τα αποκαλυπτήρια του ηρώου των πεσόντων στους εθνικούς αγώνες σε κεντρικό σημείο της πόλης, μπροστά από το τότε Δημαρχείο, και το 1961 δημιουργείται η πρώτη παιδική χαρά στο άλσος της Αγίας Τριάδας. Το 1971 γίνονται στην πλατεία Σμύρνης τα αποκαλυπτήρια του μαρμάρινου ανδριάντα του Βυρωνιώτη αρχιεπισκόπου Χρυσόστομου Β', και το 1977 ανεγείρεται στην απέναντι πλευρά της ίδιας πλατείας μνημείο για τους ήρωες του μπλόκου. Τα «αγαλματάκια», όπως ονομάστηκε η χάλκινη σύνθεση για τους εργάτες του μόχθου, που είχε τοποθετηθεί σε κεντρικό σημείο της πόλης το 1956 και είχε απομακρυνθεί επί Χούντας, επανατοποθετήθηκαν το 2004.

Η αστυφιλία και η ανοικοδόμηση «γέννησαν» μεταπολεμικά και νέες γειτονίες στην πόλη. Από το 1960 ξεκίνησε η ρυμοτόμηση της περιοχής που ονομάστηκε *Φρουγιά*, στο τελείωμα της Ανάληψης, από την οδό Φορμίωνος και προς το Αλεποβούνι. Η περιοχή οικοπεδοποιήθηκε γρήγορα και απέκτησε σπίτια, πλατείες και μία μεγάλη, κυλινδρική, τσιμεντένια δεξαμενή, η

ο οποία διατηρείται μέχρι σήμερα. Στην περιοχή εγκαταστάθηκαν κυρίως εσωτερικοί μετανάστες και λίγοι παλαιοί Βυρωνιώτες. Από το 1960 ξεκίνησε σε απαλλοτριωμένη δασική έκταση προς το βουνό, πέρα από το ρέμα Της Γριάς το Πήδημα και κοντά στο μοναστήρι της Ζωοδόχου Πηγής, η εγκατάσταση παλαίμαχων στρατιωτικών και αναπήρων πολέμου, που δημιούργησε τη γειτονιά *Αναπηρικά*. Η περιοχή, παρά τις αντιδράσεις, επεκτάθηκε και κατά τη δεκαετία του 1980, σχεδόν μέσα στο βουνό, και σήμερα είναι η εγγύτερη στην περιφερειακή λεωφόρο Αλίμου - Κατεχάκη γειτονιά της πόλης, με όμορφη θέα στην Αθήνα και αρκετό πράσινο. Τέλος, από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 ξεκίνησε η εγκατάσταση μεγάλου αριθμού κατοίκων στον *Καρέα*, που αν και δεν έχει οικιστική επαφή με την πόλη του Βύρωνα, ανήκει στον δήμο. Οι πρώτοι κάτοικοι της περιοχής ήταν λιγοστοί αξιωματικοί του Ελληνικού Στρατού, οι οποίοι ήδη στις αρχές της δεκαετίας είχαν χτίσει εξοχικές κατοικίες στην δασωμένη πλευρά, κοντά στο μοναστήρι. Το 1957 άρχισε ταχύτατα η μαζική εγκατάσταση Ελλήνων προσφύγων από τη Ρουμανία και Ποντίων από την Ε.Σ.Σ.Δ., και από το 1958 ξεκίνησε η εγκατάσταση Αρμενίων, που έως τότε διαβιούσαν σε άσχημες συνθήκες στο Δουργούτι (σημ. Νέος Κόσμος). Για τις τρεις αυτές πληθυσμιακές ομάδες κατασκευάστηκαν σε τρεις διαδοχικές φάσεις μεγάλες και ψηλές πολυκατοικίες, που θυμίζουν εργατικά μπλοκ πολυκατοικιών, που σώζονται μέχρι σήμερα. Την ανέγερσή τους συνέδραμε ο Ο.Η.Ε., με την Ύπατη Αρμοστεία για τους Πρόσφυγες, και διεθνή αρμενικά φιλανθρωπικά ιδρύματα. Ο Καρέας σύντομα απέκτησε εκκλησία, σχολεία, διοικητικά κτίσματα και δραστήριους πολιτιστικούς συλλόγους Ποντίων και Αρμενίων, που διατηρούν την ιδιαίτερη μνήμη των οικιστών ζωντανή.

Αναμνηστική ιδρυτική πλάκα του Αστικού Κέντρου Καρέα, του πολιτιστικού και κοινωνικού πολυχώρου που ανεγέρθηκε το 1961 στο συγκρότημα των προσφυγικών πολυκατοικιών του Καρέα μετά από δωρεά της σουηδικής οργάνωσης Radda Barnen (Save the Children).

Σταθερά υψηλά ποσοστά στις μεταπολιτευτικές εκλογές λαμβάνουν στον Βύρωνα η Ε.Δ.Α. και η Ένωση Κέντρου και αντίστοιχου χρωματισμού είναι οι δήμαρχοι της πόλης, όπως αγαπητός στον βυρωνιώτικο λαό Αχιλλέας Γεωργούτσος (δύο θητείες, 1959-1967). Η πόλη συμμετέχει σε ειρηνιστικά κινήματα, σε πορείες ειρήνης, τιμά τους πεσόντες του μπλόκου και εκφράζει το δημοκρατικό της αίσθημα. Σαν αποτέλεσμα, πολλοί κάτοικοι θα εξοριστούν και θα κυνηγηθούν με την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας το 1967. Το 1971 ο Δήμος Βύρωνα είχε 47.333 κατοίκους.

Με τη Μεταπολίτευση, δήμαρχος θα εκλεγεί το 1978 ο Σμυρνιός Θεόφιλος Φατσέας, αγωνιστής του Ε.Λ.Α.Σ. και μέλος του αντιδικτατορικού αγώνα. Θα προχωρήσει σε έργα, όπως η ίδρυση του πρώτου Κ.Α.Π.Η., και θα τον διαδέχτηκε ο επίσης Μικρασιάτης και αγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης Δημήτρης Νικολαΐδης, ο οποίος υπήρξε ο μακροβιότερος δήμαρχος (1979-1994), επί τρεις συνεχόμενες θητείες. Επί δημαρχίας του, σε συνεργασία με τον Ανδρέα Λεντάκη, δήμαρχο Υμηττού, ξεκίνησε η αξιοποίηση των λατομείων της Εργάνης και η δημιουργία του *Θεάτρου Βράχων*, με τις

πρώτες πολιτιστικές εκδηλώσεις να πραγματοποιούνται το 1986. Ο δήμος απέκτησε νέες σχολικές μονάδες, με την πόλη να γιγαντώνεται - το 1991 είχε 58.523 και το 2001 ο πληθυσμός είχε ανέλθει στους 64.661 κατοίκους. Στον δημοκρατικό θώκο ακολούθησε ο Μανιάτης Νίκος Ρογκάκος για δύο θητείες

Λόρδος Βύρωνας

Ο Άγγλος φιλέλληνας Τζορτζ Γκόρντον Μπάιρον, 6^{ος} βαρόνος Μπάιρον (George Gordon Byron, 6th Baron Byron), γνωστός απλά ως Λόρδος Βύρωνας υπήρξε μία από τις σημαντικότερες μορφές του ρομαντισμού, ποιητής και διανοούμενος. Συνέδεσε το όνομά του με την Ελληνική Επανάσταση και πέθανε στο πλευρό των Ελλήνων μόλις στα 36 του χρόνια στο Μεσολόγγι.

(1995-2002) και αυτόν διαδέχτηκε ο νεότερος στην ηλικία δήμαρχος Νίκος Χαρδαλιάς για τρεις συνεχόμενες θητείες (2003-2014). Από το 2015 Δήμαρχος Βύρωνα είναι ο μαθηματικός Γρηγόρης Κατωπόδης, με καταγωγή από το Μεγανήσι.

Πολλά έργα πραγματοποιήθηκαν όλα αυτά τα χρόνια (νέο δημοτικό, πάρκα, πεζοδρομήσεις, δημοτική συγκοινωνία, Κέντρο Υγείας, γήπεδα, δημοτικά αναψυκτήρια, δημοτικοί οργανισμοί, παιδικές χαρές, σχολικές μονάδες κ.ά.), καθιστώντας τον Βύρωνα ένα σύγχρονο, δραστήριο σε όλους τους τομείς αθηναϊκό προάστιο, που κοιτά με αισιοδοξία το μέλλον, εορτάζοντας 100 χρόνια ζωής.

Βιβλιογραφία:

- Αναγνωστόπουλος Ν., *Ιερός Ναός Αγίου Δημητρίου Νέας Ελβετίας Βύρωνος (1927-2017), 90 χρόνια ενοριακής προσφοράς και μαρτυρίας*, Ιερός Ναός Αγίου Δημητρίου Νέας Ελβετίας Βύρωνος, Βύρωνας, 2017.
- Ανδριώτης Ν., *Πρόσφυγες στην Ελλάδα 1821-1940, Υποδοχή - περίθαλψη - αποκατάσταση*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία, Αθήνα, 2020.
- Γαβρίλης Κ., «Το Μπλόκο του Βύρωνα (7 Αυγούστου 1944)», *Εθνική Αντίσταση* 156 (Οκτ.-Δεκ. 2012), σελ. 72-74.
- Γκαρμάτης Κ., *Η συνοικία Νέα Αλάτσατα του Δήμου Βύρωνος*, Σύλλογος Αλατσατιανών «Τα Εισόδια της Θεοτόκου», Αθήνα, 2010.
- Ζώνας Α., *Τα προσφυγικά οδωνυμικά του Βύρωνα, Συμβολή στην προσφυγική ιστορία της πόλης*, Δήμος Βύρωνα, Βύρωνας, 2022.
- Καραπάνου Άν. (επιμ.), *Η αττική γη υποδέχεται τους πρόσφυγες του '22*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία, Αθήνα, 2006.
- Κοκόλιας Απ., *90 χρόνια Βύρωνας, Στους πρόποδες του Υμηττού*, Δήμος Βύρωνα - Φιλότηπον, Βύρωνας, 2013.
- πρωτοπρεσβύτερος Κοντοβουνήσιος Ν., *Ο Ιερός Ναός Μεταμορφώσεως Σωτήρος Βύρωνος, Τα πρακτικά αφηγούνται την ανέγερση και την ιστορική πορεία του Ιερού Ναού, 1925-2000*, χ.ε., Αθήνα, 2001.
- Κυπαρίσσης Ν., «Επιτύμβιον ανάγλυφον της Φαναγόρας», *ΑΔ* 10 (1926) - *Παράρτημα*, σελ. 63-65, εικ. 7.
- Μαστροσταμάτη Μ., «Βύρωνας, Η γειτονιά των προσφύγων από τη Σμύρνη γεννιέται» και «Βύρωνας, Πογκρόμ από τους γηγενείς στα ξεριζωμένα αδέρφια μας», *Νησίδες - Εφημερίδα των Συντακτών*, φ. 306 (22-23/9/2018), σελ. 8-11.
- Morgenthau H., *Η αποστολή μου στην Αθήνα, Το έπος της εγκατάστασης*, μτφρ. Σ. Κασεσιάν, Τροχαλία, Αθήνα, 1994. [για Βύρωνα κυρίως σελ. 127-131 και 253-255]

- Μπικιάκη Μ. (επιμ.), *Οδοιπορικό στους δρόμους της αντίστασης '41-'44, Ο Βύρωνας και τα ιστορικά σημεία του στα χρόνια των αγώνων 1940-1941*, Κοινωνικό Πολιτιστικό Κέντρο Βύρωνας, Βύρωνας, 2013.
- ιερομόναχος Νικόλαος, *Ιερό Μετόχι Αναλήψεως, Αγιορείτικη αύρα στην έρημο των Αθηνών*, Ιερά Μονή Σίμωνος Πέτρως - Μετόχιον Αναλήψεως, Αθήνα, 2004.
- Ντελέζος Σπ., *Στεγαστική αποκατάσταση των προσφύγων του 1922 στις πόλεις, Η περίπτωση του συνοικισμού Βύρωνος*, Αλφειός, Αθήνα, 2022.
- «Ο συνοικισμός Βύρωνος, Το ιστορικό της ιδρύσεώς του», *Αναμνηστικών Προσφυγικών Ημερολόγιον 1925*, Κουκουτσάκης - Κουτούβαλης - Παρθένης, Αθήνα, 1925, σελ. 65-71.
- Πάλλης Γ., *Τοπογραφία του αθηναϊκού πεδίου κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο, Οικισμοί, οδικό δίκτυο και μνημεία*, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών Α.Π.Θ. - Π. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 2009. [κυρίως σελ. 377-389]
- Πολύδωρας Β., *Η μείζων Αθήνα*, Καστανιώτης, Αθήνα, ³2002. [κυρίως σελ. 288-297]
- Σούλης Γ., «Ο προσφυγικός συνοικισμός Βύρωνος», *Έργα 34* (Οκτ. 1926), σελ. 217-226, εικ. 1-13.
- Τσούλη Χρ., *Άτακτοι Ερωτιδείς...* (Δεκ. 2018), ιστότοπος Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, σειρά: *Το έκθεμα του μήνα*, ανάκτηση 25 Μαΐου 2022: (https://www.namuseum.gr/monthly_artefact/ataktoi-erotideis/)
- Χρυσός Στ. και Κολοτούρος Δ., *Στοιχεία από την ιστορία του Βύρωνα*, Δήμος Βύρωνας, Αθήνα, 1998.
- Χαράλαμπιδης Μ., *Η εμπειρία της Κατοχής και της Αντίστασης στην Αθήνα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2012.
- Διάφοροι ιστότοποι: Δήμος Βύρωνας (<https://www.dimosbyrona.gr>), Βύρωνας (<https://www.vironas.gr>) κ.ά..
- Ψηφιακή εφαρμογή «*Μνήμες καθ' οδόν*» του Μουσείου Ιστορίας Δήμου Βύρωνας (<https://www.mnimesvyrona.gr>).

❖ Προέλευση εικόνων:

σελ. 11 πρώτη εικόνα αριστερά (Φαναγόρα): *ΑΔ 10 (1926) - Παράρτημα*, εικ. 7 (σελ. 61).
σελ. 11 δύο εικόνες δεξιά (σαρκοφάγος με ερωτιδείς): ιστότοπος Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου (https://www.namuseum.gr/monthly_artefact/ataktoi-erotideis/).

σελ. 13 όλες οι εικόνες και τα σχέδια: ιστότοπος *Βυζαντινός περίπατος στην Αθήνα μας, Άγιος Ιωάννης Καρέας* (<http://www.byzantineathens.com/alphagammaiotaomicronsigma-iotaomegaalphanunuetaisigma-kappaalphanhoepsilonalphasigma.html>).

σελ. 15: Ψηφιοποιημένη Αρχαιολογική Συλλογή Βιβλιοθήκης Πανεπιστημίου Χαϊδελβέργης (<https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/curtius1895a/0038/image.info.thumbs>).

σελ. 18: Δήμος Βύρωνα, Κέντρο Μελέτης Χορού Ισιδώρας και Ραϋμόνδου Ντάνιαν.

σελ. 19, σελ. 24 τρίτη εικόνα (λουτρά), σελ. 28 δεύτερη εικόνα (Ι. Ν. Αγ. Δημητρίου), σελ. 28 τρίτη εικόνα (Ι.Ν. Μεταμορφώσεως): *Ψηφιακό Αποθετήριο του δήμου Βύρωνα, Αρχείο Μικρασιατών* (<http://dspace.dimosbyrona.gr/xmlui/handle/123456789/2887>).

σελ. 20, 36 δύο εικόνες: *Βικιπαίδεια* (λήμματα: *Χένρυ Μοργκεντάου, Βύρωνα*).

σελ. 21: *Επανάστασις 1922, Αναμνηστικόν λείκωμα*, Veritas, χ.τ., χ.χ..

σελ. 23 πρώτη εικόνα (τελετή εγκαινίων): Άν. Καραπάνου (επιμ.), *Η αττική γη υποδέχεται τους πρόσφυγες του '22*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία, Αθήνα, 2006, σελ. 145.

σελ. 23 δεύτερη εικόνα (τελετή μετονομασίας), σελ. 24 πρώτη εικόνα (Διοικητήριο), σελ. 24 τέταρτη (παλαιό Δημαρχείο) και σελ. 28 πρώτη εικόνα (Ι.Ν. Αγ. Τριάδος): ψηφιακή εφαρμογή *Μνήμες καθ' οδόν, Τα Σημεία Ενδιαφέροντος* (<https://mnimesvyrona.gr/points-of-interest/>).

σελ. 24 δεύτερη εικόνα (Γαπητουργείο): *Έργα 34* (Οκτ. 1926), εικ. 12 (σελ. 225).

σελ. 24 πέμπτη εικόνα (αγορά): *Έργα 34* (Οκτ. 1926), εικ. 8 (σελ. 222).

σελ. 26: αρχείο Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων.

σελ. 31, 32: Πανελλήνια Ένωση Αγωνιστών Εθνικής Αντίστασης - Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας, Παράρτημα Βύρωνα (<https://peaeabyrona.wixsite.com/peaeabyrona/photos>).

σελ. 35: 9^ο Δημοτικό Σχολείο Βύρωνα (<http://9dim-vyron.att.sch.gr/i-istoria-tou/>).

Επίμετρο

Στα εκατόχρονα της ίδρυσης του πρώτου αστικού προσφυγικού συνοικισμού ας μιλήσουν άρθρα με ζωντάνια, χαριτωμένη ή πιο σοβαρή διάθεση, ανεξάντλητες πηγές πληροφοριακού υλικού, φωτογραφιών και εικόνων, σταχυολογήματα από το *Αναμνηστικόν Προσφυγικόν Ημερολόγιον του 1925* (Α.Π.Η. 1925), το *Πανελλήνιον & Μικρασιατικόν Ημερολόγιον του 1926* (Π.Μ.Η. 1926), το *Ετήσιον Προσφυγικόν Ημερολόγιον του 1926* (Π.Η. 1926) και αυτό του επόμενου έτους, του 1927 (Π.Η. 1927).

Στο εκτενές άρθρο «Ο συνοικισμός Βύρωνος, Το ιστορικόν της ιδρύσεώς του» του Α.Π.Η. 1925 (σελ. 65-71) διαβάζει κανείς όλο το ιστορικό της ίδρυσης, της αρχικής κατασκευής και της επέκτασης του προσφυγικού συνοικισμού Βύρωνος, έτσι όπως αυτός είχε αναπτυχθεί έως το 1925. Μάλιστα, το άρθρο συνοδεύεται από ενδιαφέρουσες φωτογραφίες, πολλές από τις οποίες δεν είναι ευρέως γνωστές, αφού δεν έχουν αναδημοσιευθεί. Πληροφορούμαστε για την αιτία που οδήγησε ή, μάλλον, επίσπευσε την απόφαση για ανέγερση προσφυγικού συνοικισμού, που δεν ήταν άλλη από την ανάγκη εκκένωσης των σχολικών κτηρίων από τους στοιβαγμένους σε αυτά πρόσφυγες, ώστε να ξεκινήσει το νέο σχολικό έτος. Εντύπωση προκαλεί η πληροφορία ότι ο «*ευρυμαθής μηχανικός*» Γεώργιος Σούλης κλήθηκε να εκπονήσει «*το πρώτον σχέδιον προσφυγικού συνοικισμού, ο οποίος θα ιδρύετο εις χώρον υποδεικνυόμενον αργότερον*». Άραγε έτσι συνέβη; Πρώτα σχεδιάστηκε ο συνοικισμός και μετά επελέγη ο χώρος ανέγερσης; Στην επιλογή του χώρου καταλυτικός υπήρξε ο ρόλος του Επαμεινώνδα Χαρίλαου, βιομήχανου και προέδρου του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων, αφού μαζί με τον Σούλη υπήρξαν οι δύο

που επέλεξαν την τοποθεσία ανέγερσης. Ο Χαρίλαος πρέπει να ήταν αγαπητός ανάμεσα στους πρόσφυγες αφού σε άλλο σημείο του ίδιου ημερολογίου (σελ. 35) αναφέρεται ότι ο συννοικισμός, από ευγνωμοσύνη προς το πρόσωπό του, «*απηθανάτισε το όνομά του εις μίαν εκ των κεντρικωτέρων οδών του*»! Η φωτογραφία με την οδό Χαριλάου (σελ. 38) είναι πράγματι από κεντρική οδό

του Βύρωνα, όμως δεν είναι γνωστό για ποια σημερινή οδό πρόκειται... Οδός Χαριλάου υπήρχε και στον προσφυγικό συννοικισμό Κοκκινιάς (σημ. Νίκαια), όμως σύντομα ο δρόμος μετονομάστηκε σε οδό Παν. Τσαλδάρη και σήμερα μόνο ο προσφυγικός συ-

ννοικισμός *Χαριλάου* στη Θεσσαλονίκη θυμίζει τη δράση του για το ζήτημα της αποκατάστασης των προσφύγων.

Πίσω ξανά στο αφιέρωμα στον Βύρωνα, πληροφορούμαστε ότι οι εργασίες ξεκίνησαν στις 3 Δεκεμβρίου (παλ. ημερ.) 1922 και ολοκληρώθηκαν επίσημα στις 29 Απριλίου (νέο ημερ.) 1923, με τα εγκαίνια του συννοικισμού και την επίσημη παράδοση 4 μεγάλων οικοδομικών τετραγώνων και 305 δωμάτων, παρουσία «*όλων των αντιπροσώπων της πολιτείας και του Αρχηγού της Επανάστασεως*», δηλαδή του Νικόλαου Πλαστήρα. Στα εν λόγω εγκαίνια λήφθηκε η ιστορική φωτογραφία, που παρουσιάζεται στο παρόν βιβλίο στη σελ. 23, και στην οποία απεικονίζονται ο Γεώργιος Β', ο Στυλιανός Γονατάς και η σύζυγός του Ρωξάνδρα, ο Απόστολος Δοξιάδης, ο Σπύρος Πάτσης κ.ά., και φυσικά ο Σούλης, ο Χαρίλαος και ο Πλαστήρας. Ειδικά για τον

Σούλη, το άρθρο παραθέτει και μία φωτογραφία του, και έτσι παίρνουμε μια ιδέα για το πώς ήταν στη φυσιογνωμία ο «δημιουργός» του Βύρωνα.

Προσφυγικὸν Ἡμερολόγιον

65

Ο ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΣ "ΒΥΡΩΝΟΣ", ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΡΓΑ ΚΟΙΝΗΣ ΩΦΕΛΕΙΑΣ - ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Κατὰ τὰ μέσα Νοεμβρίου τοῦ 1922 τὸ ὑπουργεῖον Παιδείας ἀπεφάσισε νὰ ἐκκενώσῃ τὰ σχολεῖα ἀπὸ τοὺς πρόσφυγας καὶ νὰ ἀνεγείρῃ μικρὰ οἰκήματα πρὸς ἐγκατάστασιν των. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ τότε Ὑπουργὸς κ. Σιῶτης ἐκάλεσε τὸν εὐρυμαθὴ μηχανικὸν κ. Σούλην καὶ κατέστρωσε τὸ πρῶτον σχέδιον προσφυγικοῦ συνοικισμού, ὁ ὁποῖος θὰ ἰδρύετο εἰς γῶρον ὑποδεικνυόμενον ἀργότερον. Τὸ σχέδιον ἐξετέθη εἰς τὸν τότε Ὑπουργὸν τῆς Περιθάλψεως κ. Απ. Δοξιάδη, οὗτος δὲ ἀμέσως ἔσπευσε νὰ καλέσῃ τὸν κ. Ἐπαμεινώνδαν Χαρίλαον ὅστις ἐπρόκειτο κατ' ἐφεξῆς τὰς ἡμέρας νὰ ἀναλάβῃ τὴν προεδρείαν τοῦ τότε συνιστωμένου Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων.

Ἡ ἀπόφασις ἐλήφθη ἀμέσως. Ὁ κ. Χαρίλαος ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ κ. Σούλη ἀνέυρε τὸν γῶρον παρὰ τὸ Παγκράτι, (ὅπου σήμερον ὁ συνοικισμὸς). Τὸ ἀρχικὸν γήπεδον περιελάμβανε 98 μόνον στρέμματα.

Μέχρι τέλους Νοεμβρίου ἐγένετο μία ἐντατικὴ ἐργασία μελέτης καὶ διατάξεως τῶν ἔργων, - κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν Ἀγγλικῶν καὶ Γερμανικῶν ἔργων συνοικισμῶν - καὶ τὴν 3ην Δεκεμβρίου (παλαιὰ ἡμερομηνία) τοῦ 1922 ἐγένετο ἡ ἐγκατάστασις τῶν πρῶτων ἐργολάθων.

Τὴν 29ην Ἀπριλίου (νέα ἡμερομηνία)

Γ. ΣΟΥΛΗΣ

Προϊστάμενος τῶν Τεχν. Ἔργων τοῦ συνοικισμού «Βύρωνος»

νία) 1923 ὁ κ. Σούλης, προϊστάμενος μηχανικὸς τῶν Τεχνικῶν ἔργων τοῦ Ταμείου Περιθάλψεως παρέδωκεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τὰ πρῶτα 4 οἰκοδομικὰ τετράγωνα περιλαμβάνοντα 305 δωμάτια. Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐτετέλεστοσαν ἐπισημότατα τὰ ἐγκαίνια τοῦ συνοικισμού ἐπὶ παρουσίᾳ ὅλων τῶν ἀντιπροσώπων τῆς πολιτείας καὶ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ συνοικισμού, ἐγέννησε τὴν σκέψιν τοῦ πολλοπλασιασμοῦ τῶν δωματίων καὶ ἐγένε συντόμως τὸ 2ον τμήμα τῶν ἔργων ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν δωματίων ἀνεβιβάζετο εἰς 1540. Ἀπεφασίσθη δὲ ταυτοχρόνως ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἐξῆς ἔρ-

Η επιτυχία του αρχικού συνοικισμού οδήγησε στην επέκτασή του, με τον αριθμό των παραδοτέων δωματίων να ανεβαίνει στα 1540. Με τη δεύτερη περίοδο κατασκευής του προσφυγικού συνοικισμού, την οποία θα αναλάβει σύντομα η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων με πρόεδρο τον Ερρίκο Μοργκεντάου (για τη γενικότερη δράση της Ε.Α.Π. υπάρχει ιδιαίτερο άρθρο στο ίδιο ημερολόγιο, σελ. 54-58, όπως και για το Τ.Π.Π., στις σελ. 33-40), ολοκληρώνονται 25 οικοδομικά τετράγωνα τον Ιανουάριο του 1924 και ξεκινά η ανέγερση 17 νέων τετραγώνων για προσφυγική αποκατάσταση, κάποιων επιπλέον για τους εργάτες που απασχολούνται στα έργα, και 5 ακόμα *«διά κατοικιών ανεξαρτήτων και με μείζονας των άλλων ανέσεις»*.

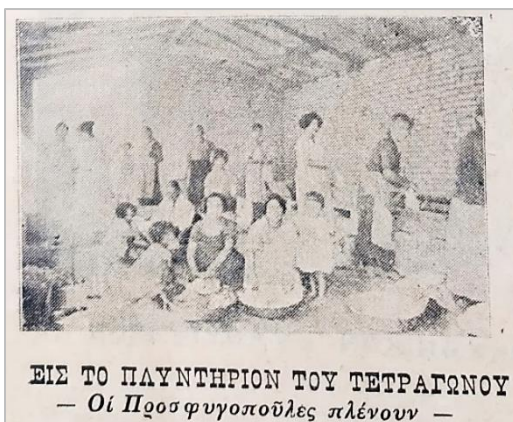
Γίνεται, επίσης, αναφορά στο μηχανοκίνητο ξυλουργείο του συνοικισμού (παρατίθεται φωτογραφία από το εσωτερικό του), στην κεντρική αγορά με τα 20 *«μαγαζεία»* (sic) (παρατίθεται φωτογραφία της εντυπωσιακής όψης της), στα λουτρά, που διαθέτουν *«διαμερίσματα ντους και τουρκικού χαμάμ»*, στο μεγάλο σχολικό συγκρότημα, στα διάφορα υδραυλικά έργα που έγιναν στον συνοικισμό, στο Διοικητήριο και στις υπηρεσίες που στεγάζονται σε αυτό, στο ιατρείο του Ερυθρού Σταυρού, στο *«πλήρες δίκτυον αποχετεύσεων μετά στεγανού ασηπτικού βόθρου, συστήματος παστέρ»* και στα πλυντήρια που κατασκευάστηκαν για κοινή χρήση στο κέντρο των οικοδομικών τετραγώνων· μάλιστα, παρατίθεται μία συγκινητική φωτογραφία νεαρών και μεγαλύτερων γυναικών με μικρά κορίτσια να πλένουν σε λειάνες και γούρνες σε στεγασμένο πλυντήριο, ποζάροντας χαρούμενα στον φακό. Στο άρθρο δεν γίνεται αναφορά στο Ταπητουργείο, αν και αναγέρθηκε από την Ε.Α.Π., ενώ υπάρχει μία φωτογραφία του παιδικού σταθμού Μοργκεντάου, με ελληνική, αμερικανική και αγγλική σημαία στην αυλή, και μία της υπό κατασκευή διώροφης οικίας του πρόσφυγα μητροπολίτη Εφέσου Χρυσόστομου, μετέπειτα

Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσόστομου Β', που διατηρείται μέχρι σήμερα στην πόλη. Το άρθρο-αφιέρωμα ολοκληρώνεται με επισημάνσεις ότι τα έργα ανέγερσης οικιών και άλλων κτισμάτων συνεχίζονται υπό την επίβλεψη του Σούλη, γίνεται αναφορά στον αριθμό των κατοίκων του συνοικισμού, που υπολογίζονται σε πάνω από 15.000, και κλείνει με δέκα ονόματα εργολάβων που δραστηριοποιούνται στον συνοικισμό και με μία φωτογραφία του πρόσφυγα μητροπολίτη Εφέσου «να τελεί τα εγκαίνια της Σχολής» - ίσως να εννοεί το σχολείο του συνοικισμού.

Ἡ Μητρόπολις Ἐφεσου

ΕΙΣ ΤΟ ΠΛΑΥΝΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΥ
— Οἱ Προσφυγοπούλες πλένουν —

Έτσι, η ζωή των προσφύγων είχε ξεκινήσει και μία μικρή πόλη είχε ανεγερθεί δίπλα στην πρωτεύουσα. Ο Βύρωνας περιγράφεται στο ίδιο ημερολόγιο (σελ. 34) ως «ο ευπρεπέστερος των συνοικισμῶν», και παρά τη δόση

ποθετήθησαν οἱ πρῶτοι ἐργολάβοι εἰς τὸ «Παγκράτι», ὅπου ἀργότερα συνεπληρώθη ὁ εὐπρεπέστερος τῶν συνοικισμῶν «Βύρωνος». Καὶ τὴν 29ην Ἀπριλίου τοῦ 1923 παρε

υπερβολῆς του συντάκτη, δεν υπάρχει λόγος να μην το πιστέψει κανείς! Σε αντίθεση με τη Νέα Ιωνία και την Κοκκινιά, που είχαν εργατικό χα-

ρακτήρα, αλλά και αντίθετα με την παραμελημένη Καισαριανή, ο Βύρωνας ξεχώριζε σίγουρα μέσα στις προσφυγικές εγκαταστάσεις. Στο Π.Η. 1926 (σελ. 122) διαβάζουμε ὅτι εἶναι ὁ «αστικώτερος των συνοικισμῶν», ... γραφικώτατος με τα πολύχρωμα και πολυμεγέθη σπητάκια του», ένας ωραίος οικισμός στους «πρόποδας του Τρελλού», δηλαδή του Υμηττού.

Ὁ «Βύρων» εἶνε ὁ ἀστικώτερος τῶν συνοικισμῶν, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἀνεγερθῇ γύρω ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν πρωτεύουσα καὶ τὸν Πειραιᾶ. Καθεὶς ἀπλώνεται ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ Προφήτου Ἡλίου (τοῦ Παγκρατίου) γραφικώτατος μὲ τὰ πολύχρωμα καὶ πολυμεγέθη σπητάκια του, ὡς τοὺς πρόποδας τοῦ «Τρελλοῦ», παρουσιάζει ἓνα πραγματικῶς ὡραῖον θέαμα, ἀνθρώπινης φιλανθρωποῦ δημιουργίας. Ἀπὸ τὸν συνοικισμὸν τῆς Και-

Λίγο παρακάτω στο ημερολόγιο (σελ. 123), στο χρονικό του συνοικισμού, πληροφορείται κανείς ότι το Τ.Π.Π. παρέδωσε στην Ε.Α.Π. τον συνοικισμό μόλις τον Οκτώβριο του 1924, με 3.114 δωμάτια, ενώ κατά το έτος κυκλοφορίας του ημερολογίου, στον Βύρωνα διατίθεντο *«υπέρ τας (sic) 4.300 δωμάτια»* σε πάνω από 20.000 πρόσφυγες, *«πόλις ολόκληρος πλέον»!* Φαίνεται ότι ο ρόλος του Τ.Π.Π. ήταν καθοριστικός για τον Βύρωνα, και παρόλο που η Ε.Α.Π. ανέλαβε την τελική ολοκλήρωση του, το Τ.Π.Π. ήταν αυτό που έθεσε τις βάσεις του συνοικισμού.

Στην ίδια σελίδα του άρθρου, αφού τονίζεται το ακαταπρόλητο έργο του μηχανικού Σούλη, γίνεται λόγος για πολυπληθή καταστήματα στον συνοικισμό, αν και αναφέρονται ονομαστικά μόνο τρία κέντρα διασκέδασης: *«Κέντρον»*, *«Βύρων»* και *«Ριβιέρα»*. Τα δύο πρώτα βρίσκονταν στην αγορά, το πρώτο ήταν ένα μεγάλο καφενείο ιδιοκτ. Λεϊλούδη και το δεύτερο ήταν το ζυθεστιατόριο ιδιοκτ. Τρίγκατζη, στο οποίο δροσίστηκαν με αναψυκτικά οι παρευρισκόμενοι στην τελετή μετονομασίας του συνοικισμού στις 16 Απριλίου 1924 - πουθενά, πάντως, δεν γίνεται λόγος σε αυτήν. Στο άρθρο αναφέρεται ότι στη *«Ριβιέρα»*, που βρίσκεται *«στο τέρμα της οδού Ιερού Πολυκάργπου»*, οργανώνονται *«όλαι αι φιλανθρωπικαί εορταί και εσπερίδες, χοροί ως και άλλαι κοσμικαί συγκεντρώσεις»*. Πράγματι, ο χώρος αυτός, στις παρυφές του συνοικισμού, στη γωνία των οδών Αγίου Πολυκάργπου (σημ. Μικράς Ασίας) και Θεσσαλονίκης (σημ. Γ. Παπανδρέου), πρέπει να ήταν ο μεγαλύτερος και πιο προσεγμένος χώρος διασκέδασης του συνοικισμού, για αυτό και διατηρήθηκε σε λειτουργία μέχρι και τα χρόνια της Κατοχής.

Με κάποιο παράπονο ο ανώνυμος συντάκτης (σελ. 122-123) αναφέρει την απουσία θεάτρου και εφημερίδας στον Βύρωνα, αν και η αστική σύνθεση του πληθυσμού *«θα ηδύνατο να συντηρήση και εφημερίδα και θέατρον»*. Το

άρθρο κλείνει (σελ. 123) με παράθεση των τεσσάρων πιο αξιόλογων σωματείων του συνοικισμού: α) «*Ένωσις Προσφύγων Παγκρατίου*», με πρόεδρο τον Ιωάννη Γαβριηλίδη και γραφεία στο Διοικητήριο, η οποία δείχνει «*ζήλον, εργατικότητα και μέθοδον αξιέπαινον*», β) «*Οι Νέοι του Συνοικισμού Βύρωνος*», με πρόεδρο τον Δημήτριο Ξηρουχάκη, με «*πλείστας επιτυχίας*» σε πολλούς τομείς και τριπλό στόχο τη μουσική, τον αθλητισμό και τη φιλολογία (sic) των νέων, γ) «*Αθλητικός Σύλλογος Ερμής*», ο οποίος, εκτός των άλλων, «*οργανώνει εορτάς, χοροεσπερίδας, εκδρομάς...*», και δ) «*Σύλλογος Ελληνίδων Βύρωνος*», που είναι «*δημιούργημα ωραίων σκοπών και ιδεών, τας οποίας επιδιώκει η γυναικεία ψυχή*».

Ειδικά στην «Ένωση» και στους «Νέους» αφιέρωμα κάνει και το Α.Π.Η. 1925 (σελ. 116-117), όπου αναφέρονται τα μέλη των δύο σωματείων και οι πλούσιες δράσεις τους.

Στο άρθρο του Ι. Α. Μαστίδη «Η ζωή των νέων κατοίκων, Σκιαγραφίες των οικισμών» στο Π.Η. 1926 (σελ. 46-48), ο οποίος αναφέρεται στα

‘Απ’ τὴ γωνία τῆς οδοῦ Νίκης καὶ Μητροπόλεως, τὸ αὐτοκίνητο μᾶς πᾶει σὲ 15 λεπτά στὸ Βύρωνα. Ἀριστοκρατικὸς συνικισμός. Ἡ κεντρικὴ τοῦ ἀρτηρία φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης. Ἡ μνήμη τοῦ ἐθνομάρτυρος ζωντανεῖ σὲ κάθε στιγμή.

τρια αθηναϊκά προ-
σφυγικά προάστια Νέα
Ιωνία, Βύρωνα και

Καίσαριανή, ο Βύρωνας χαρακτηρίζεται «*αριστοκρατικός συνοικισμός*» και η κεντρική οδός του έχει πλέον ονομασία, οδός Χρυσοστόμου Σμύρνης (σελ. 47). Πάντως λίγα χρόνια πριν ο συνοικισμός δεν είχε οδωνυμίες και ο Στίλπωνας Πιττακής δίνει διεύθυνση κατοικίας (Α.Π.Η. 1925, σελ. 86) ως εξής: *Τετράγ. 5, αρ. 5*, που αντιστοιχεί με την οδό Ανακρέοντος αρ. 8· η οικία έχει κατεδαφιστεί και στη θέση της υπάρχει η μεγάλη πολυκατοικία Ανακρέοντος 6-12, όπου και τα γραφεία της Πανιωνίου Στέγης Βύρωνος.

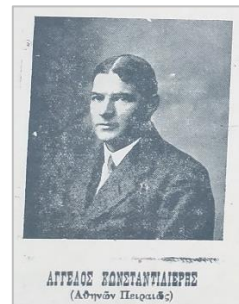
Ἐν Ἀθήναις, (Συνοικ. Βύρωνος,
τετράγ. 5, ἀρ. 5), Δεκ. 10, 1924
Στίλπων Πιττακῆς

Πίσω στο Π.Η. 1926 (σελ. 47) πληροφορούμαστε ότι ο Χρυσόστομος, αφού διετέλεσε για πολύ μικρό διάστημα Μητροπολίτης Βερροίας και Ναούσης (Απρίλιος-Οκτώβριος 1924), πλέον βρισκόταν στην Καβάλα ως ο νέος Μητροπολίτης Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου· η «σεβαστή του φυσιογνωμία» έλειπε από την πόλη. Δεν ξενίζει η φράση «να ο Βρεφικός σταθμός της Μοργκεντάου» που διαβάζουμε, αφού το νηπιотροφείο είχε θεωρηθεί έργο

Στην εἴσοδο, νὰ ὁ Βρεφικὸς σταθμὸς τῆς Μοργκεντάου. Ἀπέναντι τοῦ ἡ κατοικία τοῦ δεσπότη. Ὁ ἅγιος Ἐφῆσου ὅμως ἔγινε τώρα Καβάλλας καὶ ἡ σεβαστὴ τοῦ φυσιογνωμία μᾶς κάνει νὰ τὴ νοσταλγοῦμε τόσο πολὺ.

φιλανθρωπίας της συζύγου του Μοργκεντάου, Ιωσηφί-

νας (Josephine Sykes Morgenthau), μιας και ιδρύθηκε με δική της πρωτοβουλία και χρηματοδότηση. Αναφορά γίνεται και σε αυτό το άρθρο στον δικηγόρο Γαβριηλίδη, τον πρόεδρο της «Ενώσεως Προσφύγων Παγκρατίου», ο οποίος «φροντίζει και κουράζεται» και πρέπει πράγματι να υπήρξε δραστήριος κατά την πρώτη περίοδο δημιουργίας του συνοικισμού. Όσο για τον μετέπειτα δήμαρχο Ἀγγέλο Κωνσταντιλιέρη, χαρακτηρίζεται «δημοφιλής» και αναφέρεται ως «τέως πληρεξούσιος», αφού δεν είχε επανειλεγεί βουλευτής στις εκλογές του 1926, αν και τα είχε καταφέρει σε αυτές του 1923 (υπήρξε μέλος της Δ' Εθνικής Συντακτική Συνέλευσης, που κήρυξε έκπτωτη τη μοναρχία). Σπουδαία μορφή του Βύρωνα, στο Α.Π.Η. 1925 (σελ. 52-53) υπάρχει αφιέρωμα στη ζωή και στη

Ἄρτοποιεῖα καλὰ, κουρεῖα τέλεια, ἔμπορικὰ πλήρη. Βιομηχανία καθόλου. Οὐτε ἴχνος. Γυρίζοντας πίσω τὸ μεγάλο δρόμο, ἀπὸ τίς μισοανοιχτὲς πόρτες τῶν σπιτιῶν, θαυμάζουμε τὴν καθαριότητα ποὺ ἀστράφτει, παντοῦ, στοὺς τοίχους, στὸ πάτωμα, στὰ λιγοστὰ ἐπιπλά.

γραφία του σε νέα ηλικία, έτσι όπως ήταν το 1925. Κλείνοντας το Π.Η. 1926 (σελ. 47) μας αφήνει

να φανταστούμε «την καθαριότητα που αστράφτει παντού» στον συνοικισμό...

Για ένα ακόμα σωματείο πληροφορούμαστε στο Π.Η. 1927 (σελ. 139-140), τον «Μορφωτικό Σύλλογο Συνοικισμού Βύρωνος», ο οποίος δρα «δι' ανώτερόν τινα σκοπόν» και όχι για να ικανοποιήσει τις φιλοδοξίες των μελών του. Πρόεδρος του συλλόγου ήταν ο Ηρακλής Παύλου και σκοπός του ήταν η μόρφωση των νέων και των νεανίδων του Βύρωνα. Για τα μαθήματα, το Πατριωτικό Ίδρυμα Περιθάλψεως (μετέπειτα Π.Ι.Κ.Π.Α.) που διαχειριζόταν το νηπιοτροφείο Μοργκεντάου, παραχωρούσε τις απογευματινές ώρες τους χώρους του παιδικού σταθμού και έτσι δόθηκε η δυνατότητα σε πάνω από 1.000 παιδιά να παρακολουθήσουν μαθήματα ελληνικών, αγγλικών και γαλλικών.

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΥ «ΒΥΡΩΝΟΣ»

Τὸ κοινωνικὸν τοῦτο σωματεῖον ἰδρυθὲν τὸ 1924 ἐν τῷ συνοικισμῷ Βύρωνος εἶναι δύνатаί τις ἀσφαλῶς νὰ εἴπῃ, ἐν ἐκ τῶν προσφυγικῶν Σωματείων τὰ ὁποῖα ὑφίστανται δι' ἀνώτερόν τινα σκοπὸν καὶ οὐχὶ διὰ νὰ ἐξυπηρετῶσι διὰ τῆς ὑπάρξεώς των μερικὰς φιλοδοξίας. Τὴν ὑψίστην κοινωνικὴν σπου-

δαιότητα τοῦ διὰ τοῦ καταστατικοῦ του διαγραφομένου σκοποῦ τοῦ Συλλόγου τοῦτον δεόντως ἐκτιμῶν τὸ Πατριωτικὸν Ίδρυμα παρεχώρησεν εὐγενῶς τὰς αἰθούσας τοῦ Παιδικοῦ Σταθμοῦ τοῦ Συνοικισμοῦ διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Νυκτερινῶν Σχολῶν, δι' ἃς δικαίως πρέπει νὰ καυχᾶται ὁ Σύλλογος οὗτος. Εἰς τὰς σχολὰς ταύτας ἐφοίτησαν ἄνω τῶν 1000 παίδων εἰς τὰ 3 τμήματα αὐτῶν Ἑλληνικῶν, Γαλλικῶν, καὶ Ἀγγλικῶν κατὰ τὸ τριετές διάστημα τῆς λειτουργίας των.

Τὸ νῦν διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Συλλόγου ἀπαρτιζόμενον ἐκ τῶν κ. κ. Ἡρ. Παύλου Προέδρου, Ι. Ἀκριθάκη ἀντιπροέδρου, Φαῖδ, Γάκη γεν. Γραμματέως, Π. Κομβοπούλου ταμίου, καὶ Ἰωάννου Πιτσοπούλου, Φ. Τακτικοῦ, Κωνσταντ. Βατίστογλου, Α. Μπενή, Μ. Ἰωαννίδου, Σ. Χ' Στυλιανοῦ, καὶ Β. Γαβριηλίδου Συμβούλων, ἔχον πλήρη συναίσθησιν τῆς ἀποστολῆς του εἶναι ἀποφασισμένον νὰ δράσῃ πολλαπλῶς, καὶ νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς ἀνιψώσεως τοῦ Συλλόγου, τῆς στερεώσεως καὶ παγιώσεώς του, ὥστε νὰ καταστή οὗτος ἱκανὸς νὰ προσελκύσῃ ὅλους τοὺς φιλοπροόδους νέους καὶ νεάνιδας τοῦ Συνοικισμοῦ.

Το βιβλίο ΒΥΡΩΝΑΣ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΠΡΟΑΣΤΙΟΥ του Λουκά Γ. Ζώνα διανεμήθηκε σε όλες τις σχολικές μονάδες της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του Δήμου μας για τον εορτασμό των 100 ετών από την ονοματοδοσία της πόλης.